

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií, Katedra politologie

Veronika Kubrychtová

**Komparativní analýza voleb na Ukrajině ve
vztahu k teorii hybridních režimů**

Diplomová práce

Praha 2011

Autor práce: **Veronika Kubrychtová**

Vedoucí práce: **PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2011**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

KUBRYCHTOVÁ, Veronika. *Komparativní analýza voleb na Ukrajině ve vztahu k teorii hybridních režimů*. Praha, 2011. 84 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.

Anotace (abstrakt)

Tato diplomová práce se zabývá komparativní analýzou prezidentských voleb na Ukrajině ve vztahu k teorii hybridních režimů. Práce nejdříve osvětluje události na počátku nezávislé Ukrajiny mající vliv na rozložení moci mezi legislativní a exekutivní moc. Komparativní analýza je pak aplikovaná na prezidentské volby v letech 1999, 2004 a 2010 s důrazem na předvolební kampaň, legislativní změny, průběh voleb, dodržování zákonů, volební výsledky a události, které měly na volby vliv. Následně práce analyzuje zmiňované volby na základě vybraných teorií hybridních režimů s cílem určit jejich demokratičnost.

Abstract

This diploma thesis is devoted to the comparative analysis of presidential elections in Ukraine in relation to the theory of hybrid regimes. First, the thesis illuminates the events that happened in the beginning of the Ukrainian independence which affected the distribution of power between executive and legislative branches. The comparative analysis is applied to the particular elections in the years 1999, 2004 and 2010 with emphasis on the pre-electoral campaigns, legislative changes, election process, respect to rules, election results and the fundamental events which influenced the elections. Next, the thesis analyses elections mentioned above on the ground of the elected theories of hybrid regimes with the goal to assess to their democratic character.

Klíčová slova

Volby, hybridní režimy, prezident, kampaň, média, opozice, demokratizace

Keywords

Elections, Hybrid regimes, President, Campaign, Media, Opposition, Democratization

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Veronika Kubrychtová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu diplomové práce PhDr. Josefovi Mlejnkoovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky, které byly velice užitečné při psaní této práce.

Obsah

Obsah	6
1. Úvod.....	8
2. Teorie hybridních režimů.....	9
2.1. Teorie Larryho Diamonda.....	10
2.1.1. Elektorální demokracie	10
2.1.2. Pseudodemokracie	11
2.1.3. Atributy demokratických voleb	11
2.1.4. Hodnocení voleb	12
2.2. Teorie Guillerma O'Donnella	12
2.2.1. Charakteristiky delegativních demokracií	13
2.2.2. Koncept polyarchie	15
2.2.3. Institucionalizované volby	16
2.3. Steven Levitsky a Lucan A. Way.....	18
2.3.1. Autoritářský režim vs. soutěživý autoritářský režim	18
2.3.2. Demokratické režimy vs. soutěživé autoritářské režimy	18
2.3.3. Soutěživé autoritářské režimy z pohledu voleb	21
2.4. Teorie Fareeda Zakarii	22
Cesta ke konstituční demokracii	23
2.5. Teorie Andrease Schedlera.....	24
2.5.1. Znaky volebních autoritářských režimů.....	25
2.5.2. Atributy demokratických voleb	26
2.6. Freedom House	27
2.6.1. Oblasti výzkumu	27
2.6.2. Hodnocení Freedom house	27
3. Počátek nezávislé Ukrajiny.....	28
3.1. Prezidentské volby v roce 1991	28
3.2. Prezidentské volby v roce 1994	28
3.3. Charakteristiky politického systému před přijetím Ústavy.....	29
3.4. Cesta k nové Ústavě.....	30
3.5. Ústava 1996	30
4. Prezidentské volby v roce 1999	31
4.1. Události předcházející volby.....	31
4.2. Legislativní vymezení.....	32
4.3. Registrace kandidátů	33
4.4. Předvolební kampaň.....	34
4.4.1. Financování kampaně	35
4.4.2. Nezávislost médií.....	35
4.5. Průběh voleb	38
4.5.1. Průběh prvního kola.....	38
4.5.2. Výsledky prvního kola (31. října).....	39
4.5.3. Průběh druhého kola (14. listopadu).....	39
5. Volby 2004 aneb Oranžová revoluce.....	41
5.1. Události předcházející volby.....	41
5.2. Legislativní rámec.....	43
5.3. Registrace kandidátů	44
5.4. Předvolební kampaň prvního a druhého volebního kola	45
5.4.1. Nezávislost Médii	46

5.5. Volební den (31. října).....	47
5.6. Druhý volební den (21. listopadu).....	49
5.7. Povolební vývoj.....	51
5.8. Kampaň pro opakovanou volbu.....	53
5.8.1. Média.....	53
5.9. Volební den (26. prosince).....	54
5.9.1. Vyhlášení výsledků.....	54
6. Prezidentské volby v roce 2010.....	55
6.1. Legislativní vymezení.....	56
6.2. Registrace kandidátů.....	57
6.3. Předvolební kampaň.....	57
6.3.1. Financování kampaně.....	59
6.3.2. Média.....	59
6.4. Průběh volebních dnů.....	60
7. Aplikace teorie hybridních režimů na jednotlivé volby.....	63
7.1. Vyhodnocení voleb na základě S. Levitského a L. A. Wayne.....	63
7.1.1. Zneužívání státních institucí včetně voleb.....	63
7.1.2. Znevýhodňování opozice ve prospěch držitelů moci.....	64
7.1.3. Nejistota držitelů moci ohledně znovuzvolení.....	65
7.1.4. Manipulace volebních výsledků.....	65
7.1.5. Vyhodnocení.....	65
7.2. Vyhodnocení voleb na základě teorie A. Schedlera.....	66
7.2.1. Moc vycházející z lidu.....	66
7.2.2. Demokratický výběr kandidátů ze svobodně utvořených politických stran a hnutí.....	67
7.2.3. Svoboda pátrání po dostupných informacích, objektivita médií.....	67
7.2.4. Všeobecné, rovné a tajné volební právo.....	67
7.2.5. Všeobecná akceptace voleb.....	68
7.2.6. Vyhodnocení.....	68
7.3. Vyhodnocení voleb na základě teorie G. O'Donnella.....	68
7.3.1. Zhodnocení.....	69
8. Závěr.....	70
9. Summary.....	71
10. Bibliografie.....	73
10.1. Neperiodická literatura.....	73
10.2. Periodická literatura.....	73
10.3. Ostatní zdroje.....	74
11. Seznam příloh.....	76

1. Úvod

Tato diplomová práce nese název *Komparativní analýza voleb na Ukrajině ve vztahu k teorii hybridních režimů*. Pojem „hybridní režim“ označuje politické systémy, které nejsou schopny zcela akceptovat znaky liberální demokracie a často je zmiňován právě v souvislosti s procesem tranzice postkomunistických zemí. Tyto režimy většinou formálně vykazují prvky demokracie, ovšem v praxi dochází k jejich obcházení, zejména pak nedodržování politických a občanských práv a svobod. Nejčastějším demokratickým prvkem, který ospravedlňuje hybridní režimy, jsou právě volby, kterými se ve své práci budu zabývat.

První část práce se bude věnovat přehledu teoretických modelů hybridních režimů, z nichž jsem vybrala teorii *soutěživých autoritářských režimů* S. Levitského a L. A. Wayne, teorii *elektorálních autoritářských režimů*, jejímž autorem je A. Schedler, teorii *delegativní demokracie*, jejímž autorem je G. O'Donnell, *elektorální demokracii* a *pseudodemokracii* od L. Diamonda, *neliberální demokracii* F. Zakarii a způsob hodnocení nevládní organizace Freedom House.

Ve druhé části se budu nejdříve krátce věnovat vývoji nezávislé Ukrajiny před přijetím Ústavy v roce 1996, a to především legislativnímu nastavení a rozdělení jednotlivých složek moci. V následujících kapitolách se zaměřím na konkrétní prezidentské volby, které proběhly v letech 1999, 2004 a 2010. Kromě samotného procesu voleb se budu věnovat i událostem, které volby ovlivnily. Dále se zaměřím na registraci kandidátů, podmínky rovné účasti v předvolební kampani, průběh samotné volby a sčítání hlasů. Důraz bude kladem na odhalení manipulativních praktik, znevýhodňování kandidátů a na obcházení či ignoraci zákona.

V závěrečné kapitole budou na jednotlivé volby aplikovány vybrané teoretické modely, na jejichž pozadí lze určit demokratičnost jednotlivých voleb a vývoj politického režimu Ukrajiny. Zmiňovanými teoretickými modely budou demokratické volby dle S. Levitského a L. A. Wayne, dále řetězec demokratických atributů A. Schedlera a poslední teorií aplikovanou na prezidentské volby bude delegativní demokracie G.O'Donnella.

Od projektu diplomové práce jsem se částečně odchýlila. Vzhledem k prezidentskému až super-prezidentskému politickému systému jsem se rozhodla analyzovat pouze prezidentské volby a nikoliv parlamentní, které na rozdíl od prezidentských voleb, neměly zásadní vliv na hybridní charakter režimu. Zároveň nebudu podrobně zkoumat prezidentské volby, které proběhly v letech 1991 a 1994 z důvodu legislativního zmatku, který trval až do roku 1996, kdy byla přijata Ústava. Kromě jiného je také velice složité nalézt vhodné zdroje pro zkoumání raných prezidentských voleb na Ukrajině.

Cílem mé práce je nalézt odpověď na otázku, zda politický systém Ukrajiny směřuje k demokratizaci či nikoliv. Předběžná hypotéza zní ano, systém směřuje k demokratizaci. Výsledky svého bádání uvedu v závěrečné kapitole. Závěry budu odvíjet od hodnocení zkoumaných voleb na základě aplikovaných teorií se zaměřením na postavení opozice ve volbách, funkčnosti státních institucí, objektivitu médií, možnosti alternace moci či přítomnosti všeobecného, rovného a tajného volebního práva.

Ve své práci použiji jednak českou, ale hlavně zahraniční literaturu, dále budu čerpat ze zpráv pozorovatelských misí, především *Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE)*, *Mezinárodní republikánský institut (IRI)* nebo *Národní demokratický institut (NDI)*. Také využiji zdroje mezinárodních odborných časopisů, například *Europe – Asia Studies*, *Democratization* nebo *Journal of Democracy*. V práci budu čerpat i z originálních dokumentů Centrální volební komise Ukrajiny.

2. Teorie hybridních režimů

Frekvence používání pojmu hybridní režim vzrostla zejména po rozpadu Sovětského svazu, ovšem objevoval se již dříve především v souvislosti se státy Latinské Ameriky, ale také ve východní Evropě a některých částech Asie a Afriky.¹ Hybridním režim je takový, ve kterém se konají pravidelně volby, ovšem ty slouží jako

¹ Morlino, Leonardo (2008): *Hybrid Regimes or Regimes in Transition?*. FRIDE, Working paper, p. 1-3 www.fride.org (1. 4. 2011).

pouhý nástroj pro legitimaci autoritářského vládnutí.² V hybridním režimu nejsou plně respektována základní lidská práva a státní instituce jsou zneužívány ve prospěch držitelů moci.³

2.1. Teorie Larryho Diamonda

Larry Diamond se jako jeden z prvních ve své práci zabývá otázkou, jakou formu režimu mají státy, které prošly „třetí vlnou demokratizace“, ale stále je nelze řadit k plně konsolidovaným demokraciím, ovšem ani k autoritářským režimům. S odkazem na problematiku těchto států přišel L. Diamond se dvěma pojmy „elektorální demokracie“ a „pseudodemokracie“.

2.1.1. Elektorální demokracie

Za elektorální demokracii považuje systém, ve kterém dochází k pravidelným, relativně spravedlivým a svobodným volbám, umožňujících pokojnou výměnu lídrů. Režim je tak ve stavu minimálního stupně demokracie. Pokud je většina občanů nespokojena se stávající politikou, mají možnost vyjádřit svůj názor skrze volby a vyměnit tak vládnoucí elity. Důležité je, že této změny lze dosáhnout v rámci pravidel.⁴

Takový systém však nelze automaticky zařadit mezi demokratické režimy. I přes přítomnost soutěživých voleb a alternaci moci, může docházet například k zneužívání lidských práv, omezení svobody v mnoha důležitých oblastech života, diskriminaci minorit, oslabení „rule of law“⁵, neefektivnímu soudnictví, nekontrolovatelné korupci, k úpravě volebních obvodů ve prospěch vládnoucí strany, neodpovědnému vládnutí, zneužívání přístupu k médiím vládnoucí stranou nebo rozšíření kriminality a násilí. Soutěživé volby totiž ještě automaticky nezajistí vysoký stupeň svobody, rovnosti, transparentnosti, spravedlnosti a liberálních hodnot. Elektorální demokracie však přinejmenším umožňuje, aby demokratické hodnoty byly snáze dosažitelné.⁶

² Schedler, Andreas (2006): *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition*. Lynne Rienner Publishers, Inc., Portland, p. 1-3.

³ Brownlee, Jason (2009): *Portents of Pluralism: How Hybrid Regimes Affect Democratic Transition*. The American Journal of Political Science, July 2009, Vol. 53, Issue 3, p. 515-518.

⁴ Diamond, Larry (2008): *The Spirit of Democracy*. Times Book. New York, p. 22-23.

⁵ Rule of law je doktrína moderního právního státu, ve kterém dochází k nadřazení jedince a jeho základních lidských práv (Zdroj: <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/Rule+of+Law,+the>, 6.4.2011).

⁶ Diamond, Larry (2008): *The Spirit of Democracy*. Times Book. New York, p. 22-23.

Základní rozdíl mezi pseudodemokracií a elektorální demokracií spatřuje v tom, že v elektorální demokracii není vítězství opozice nemožné, jak tomu je v pseudodemokraciích. Ovšem na rozdíl od plnohodnotné demokracie, opozice v elektorální demokracii musí vyvinout mnohonásobně více úsilí k mobilizaci občanů, musí prokázat více schopností a heroismu, což je často doprovázeno mezinárodní intervencí či nadstandardní přítomností mezinárodních pozorovatelů.⁷

2.1.2. Pseudodemokracie

Jako pseudodemokracii identifikuje L. Diamond takový systém, ve kterém lze nalézt instituce jako parlament, soustavu soudů, pravidelně opakující se volby, etc. Všechny zmiňované instituce oficiálně zajišťují demokratické principy státu, systém je ale ve své podstatě rigidní a neefektivní v tom smyslu, že lidé nejsou schopni svým hlasem ve volbách odstranit stávající lídry. Pseudodemokracie jsou občas také nazývané “volební autoritářské režimy”.⁸

Pseudodemokracie je produktem moderní doby, ve které je systém vystaven jak mezinárodnímu, tak i domácímu tlaku na implementaci demokratických hodnot. Demokracie je v současnosti nejčastějším mezinárodně uznávaným režimem a státy, které mezinárodní společenství nepovažuje za demokratické, přicházejí o řadu výhod. Autoritářské režimy proto přijímají demokratické instituce, aby skryly pravou podstatu fungování režimu.⁹

2.1.3. Atributy demokratických voleb

Dle L. Diamonda jsou volby demokratické, pokud zákon umožní vstup do politiky bez nutnosti překonání nadstandardních bariér, kampaň je svobodná a rovná pro všechny účastníky a občané mohou svobodně volit, aniž by byli zastrášováni. Ve svobodné kampani musí být zajištěna svoboda projevu, shromažďování, pohybu, účasti na politickém životě a svobodný rozvoj občanské společnosti. Za další kritéria svobodných voleb považuje L. Diamond administraci voleb neutrálním orgánem, zákonné zajištění předběžných opatření proti podvodu. Orgány jako policie, vojsko a

⁷ Diamond, Larry (2002): *Thinking about Hybrid Regimes*. Journal of Democracy, Vol. 13, No. 2, April 2002, p. 24.

⁸ Diamond, Larry (2008): *The Spirit of Democracy*. Times Book, New York, p. 22-23.

⁹ Diamond, Larry (2002): *Thinking about Hybrid Regimes*. Journal of Democracy, Vol. 13, No. 2, April 2002, p. 24.

soudy musí přistupovat ke všem kandidátům nestranně, všichni uchazeči mají rovný přístup do veřejných médií, volební obvody nesmí být stanoveny tak, aby hrubě znevýhodňovaly některou z kandidujících stran. Dále musí být povolen monitoring mezinárodních nezávislých organizací. Hlasování musí být tajné, aktivní i pasivní volební právo bez zbytečných omezení. Pravidla stejně jako způsob přepočtů hlasů na mandáty musí být všem dobře známy a stanoveny v dostatečném předstihu před samotnými volbami. V případě stížnosti či podezření z podvodu, je k dispozici nestranný orgán umožňující transparentní přezkum voleb.¹⁰

2.1.4. Hodnocení voleb

Hodnocení voleb není jednoduchá záležitost. L. Diamond se přiklonil k metodice Freedom House, jenž používá tři základní proměnné. Mezi zkoumané proměnné patří procentuální počet mandátů vládnoucí strany v legislativní komoře parlamentu, procento hlasů pro prezidentského kandidáta vládnoucí politické strany a počet let vládnoucí strany či prezidenta u moci. Za nedemokratický režim pak můžeme označit ten, kde vládnoucí politická strana získá více jak 70% křesel v legislativním orgánu nebo prezidentský kandidát získá $\frac{3}{4}$ všech hlasů.¹¹ Třetí kritérium pak není specifikováno.¹²

L. Diamond označuje Ukrajinu ve svém textu „Thinking about Hybrid Regimes“ za nejednoznačný režim. Pokud chceme takový režim klasifikovat, musíme vyhodnotit předešlé volby. Režim nelze klasifikovat na základě budoucích voleb, ačkoliv vládnoucí elity mohou slibovat jejich demokratický průběh, jelikož v té době nemáme k dispozici dostatek informací pro objektivní vyhodnocení režimu.¹³

2.2. *Teorie Guillerma O'Donnella*

Dalším autorem zabývajícím se hybridními režimy je Guillermo O'Donnell, jenž přišel s konceptem delegativní demokracie. Delegativní demokracie není ani

¹⁰ Diamond, Larry (2008): *The Spirit of Democracy*. Times Book. New York, p. 22-25.

¹¹ Balík, Stanislav – Holzer, Jan (2006): *Debata o hybridních režimech: Stručná rekapitulace pokusu o paradigmatickou změnu*. Politologická revue 2, Prosinec 2006, s. 20.

¹² Ve většině konsolidovaných demokraciích je není možné zvolení jedné osoby do funkce prezidenta víckrát, než dvakrát v po sobě jdoucích volbách.

¹³ Diamond, Larry (2002): *Thinking about Hybrid Regimes*. Journal of Democracy, Vol. 13, No. 2, April 2002, p. 22.

konsolidovanou, ani institucionalizovanou demokracií. V těchto demokraciích se nevyskytuje bezprostřední hrozba návratu starého autoritářského režimu, ale není ani jisté, zda se stanou reprezentativními liberálními demokraciemi. Tento stav dle G. O'Donnella může zůstat klidně trvalý. Důvod, proč tomu tak je, vidí především v socio-ekonomických problémech, které se objevily v rámci procesu tranzice a jejich přítomnost umožnila zrod takzvané delegativní demokracie, namísto demokracie reprezentativní.¹⁴

Země, která přechází k demokracii, prochází několika fázemi. Základem první fáze jsou svobodné volby, které umožní přestup do druhé fáze, jež je mnohem delší a náročnější, než samotné odstranění autoritářského režimu. Předpokladem je, že demokraticky zvolená vláda dovede zemi v rámci druhé fáze ke konsolidované a institucionalizované demokracii. Nikde však není zaručeno, že k takovému přechodu opravdu dojde. Režim v této fázi může ustrnout v nejasném stádiu v půlce cesty, bez politické vůle dosáhnout institucionalizované demokracie. Klíčovým elementem na cestě k dosažení konsolidované demokracie je schopnost státu úspěšně budovat efektivní instituce, které jsou pilířem politické moci. Silná a schopná vláda s možností opření se o další státní instituce může snáze omezit dopady sociální a ekonomické krize. Některé státy ovšem ve výše zmiňované druhé fázi selhaly a staly se právě delegativními demokraciemi.¹⁵

2.2.1. Charakteristiky delegativních demokracií

V delegativních demokraciích nacházíme formálně ustanovené demokratické instituce, ty jsou však bez politické praxe často obcházeny. Nejdůležitější institucí jsou soutěživé volby. Volební proces bývá zneužíván a s výsledky je manipulováno ve prospěch stávajících či nových elit, jejichž nejčastějším představitelem je charismatický prezident stylizující se do role spasitele národa. Takový prezident většinou zdůrazňuje svou politickou nadstranickost, přičemž je podporován například určitým socio-politickým hnutím. Pokud je hlava státu v takovéto nadřazené pozici, může lehce obcházet ostatní státní instituce.¹⁶ Prezidentský či semi-prezidentský systém je jednou ze základních charakteristik delegativní demokracie. Prezident mocensky dominuje nad

¹⁴ O'Donnell, Guillermo (1993): *Delegative democracy?*. Kellogg Institute Working Paper No. 192

¹⁵ O'Donnell, Guillermo (1993): *Delegative democracy?*. Kellogg Institute Working Paper No. 192

¹⁶ Balík, Stanislav – Holzer, Jan(2006): *Debata o hybridních režimech: Stručná rekapitulace pokusu o paradigmatickou změnu*. Politologická revue 2, Prosinec 2006: 9

parlamentem a dalšími institucemi. Prezidentské i parlamentní volby opravňují prezidenta či další elity chopit se demokratickou cestou mandátu a jejich následné kroky jsou vykládány jako zcela legitimní. Ve skutečnosti však není možné, aby opozice vyhrála volby. Její pozice je demonizovaná či naopak zesměšňována a volby ve finále pouze legitimují elity s autoritářskými praktikami.¹⁷

V delegativní demokracii dochází k otevřené kritice prezidenta ze strany parlamentu a politických stran. Instituce, mající formálně pravomoci zasáhnout proti neústavním opatřením, se často pokoušejí kroky prezidenta blokovat. Politické strany původně podporující prezidentovu kandidaturu odvrací svůj zájem z obavy ztráty podpory veřejnosti a kroky prezidenta se stávají nepopulárními jak pro levicově, tak i pro pravicově smýšlející občany.¹⁸ Hlava státu vidí formální instituce, například parlament a soudnictví, jako nepřítel a snaží se proti nim bojovat. K boji využívá svého demokratického zvolení a jeho moc je ještě posílena zejména v obdobích sociálních a ekonomických krizí, kdy je schopen zajistit si podporu populistickými kroky. Pokud zkombinujeme silnou podporu občanů se socio-ekonomickou krizí, pak je zřejmé, že boj proti ostatním institucím je značně efektivní. Dochází ke zpochybňování jejich zákonné autority a oslabování jejich prestiže. Oslabené instituce nemající téměř žádnou moc a odpovědnost, ačkoliv formálně by mít měly. Jsou tak dotlačeny k tomu, že se v závěru chovají právě tak, jak jim bylo neprávem vytýkáno a za co byly kritizovány. To znamená, že v parlamentu a mezi politickými stranami můžeme vidět vzrůstající partikularismus, soudy nejsou schopny vykonávat svou funkci a činnost horizontálních kontrolních mechanismů je téměř či úplně omezena. Na základě všech těchto změn dochází k ještě většímu posílení pozice zákonné hlavy státu a vytváří se tak úrodná půda pro korupci.¹⁹

Reprezentativní demokracie je založena na odpovědnosti vládnoucích elit, a to nejen vertikálně, tedy ve vztahu k elektorátu, ale také horizontálně, tedy dalším ústavním institucím, které jsou relativně nezávislé a mají pravomoci ústavní kontroly. Schválení rozhodnutí v institucionalizovaných demokraciích trvá poměrně dlouho, ale zároveň se tak předchází špatnému rozhodnutí. V delegativní demokracii, kde

¹⁷ O'Donnell, Guillermo (1993): *Delegative democracy?*. Kellogg Institute Working Paper No. 192, <http://www.ispla.su.se/gallery/bilagor/Delegative%20democracy.pdf> (15.3.2011).

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ O'Donnell, Guillermo (1996): *Illusions About Consolidation*. Journal of Democracy, Vol. 7, No. 2, April 1996, p. 44-46.

horizontální odpovědnostní systém pokulhává, nabývá prezident praktickou moc, přičemž jeho rozhodnutí jsou rychlá, ale ne vždy ta správná. Často dochází k radikální změně jeho politiky v závislosti na kolísání jeho oblíbenosti mezi občany. I přes to G. O'Donnell stále považuje delegativní demokracii za demokratickou formu vlády, která se rozvinula především v jihoamerických státech, ale také v postsovětských státech střední a východní Evropy.²⁰

Delegativní demokracie je charakteristická přítomností oligarchických skupin, jež mají faktickou moc a stávají se tak sociálními i politickými hybateli. Oligarchické skupiny se pak snaží pomocí autokratických metod udržet status quo. Díky těmto praktikám dochází k vyloučení občanské společnosti z politického života. Oligarchické skupiny si tak udržují politickou moc, ale především si usurpují moc ekonomickou.²¹

V delegativních demokraciích jsou vždy přítomny nejméně dva prvky, volby a partikularismus (klientelismus). Zatímco volby jsou vysoce institucionalizovány a formalizovány, partikularismus je pak zcela neformální. Na rozdíl od voleb, které jsou institucí střídavou, partikularismus je přítomný permanentně.²²

2.2.2. Koncept polyarchie

G. O'Donnell pracuje s R. A. Dahlovým konceptem polyarchie. Základními rysy polyarchie podle R. A. Dahla jsou:

- volení státní představitelé
- svobodné a poctivé volby
- všeobecné volební právo
- právo ucházet se o úřad
- svoboda projevu
- právo vyhledávat alternativní zdroje informací
- svoboda sdružování.²³

²⁰ O'Donnell, Guillermo (1993): *Delegative democracy?*. Kellogg Institute Working Paper No. 192, <http://www.ispla.su.se/gallery/bilagor/Delegative%20democracy.pdf> (15.3.2011).

²¹ Balík, Stanislav – Holzer, Jan (2006): *Debaty o hybridních režimech: Stručná rekapitulace pokusu o paradigmatickou změnu*. Politologická revue 2, Prosinec 2006, s. 9.

²² O'Donnell, Guillermo (1996): *Illusions About Consolidation*. Journal of Democracy, Vol. 7, No. 2, April 1996, p. 34-35.

²³ Dahl, A. Robert (1995): *Demokracie a její kritici*. Viktoria Publishing, Praha, s. 202.

G. O'Donnell rozšířil sedm základních znaků o čtyři další. Nemělo by podle něho docházet k libovolnému předčasnému ukončení mandátů zvolených elit, zvolené autority by neměly být podrobovány zvláštním omezením, vety či vylučovány z určitých politických domén, a to zejména armádou či jiným občany nezvoleným celkem. Dalším znakem je nabytí volebního práva na základě teritoriální příslušnosti. To znamená, že pokud volič splňuje základní zákonné podmínky, nemělo by už docházet k dalším specifickým zákonným omezením. A posledním přidaným znakem je všeobecné společenské očekávání, že volební proces a k němu přidružené svobody, budou přítomny i v daleké budoucnosti.²⁴

Na základě výše uvedených faktů rozdělil O'Donnell polyarchie na formálně institucionalizované a neformálně institucionalizované. První typ se vyznačuje jasnými hranicemi mezi veřejným a soukromým sektorem a funkční horizontální i vertikální odpovědností státních institucí, které se vzájemně doplňují. Za takových podmínek je pak možné aplikovat liberální formy vlády. Neformálně institucionalizované polyarchie jsou naopak charakteristické nejasnými hranicemi mezi soukromým a veřejným sektorem, horizontální odpovědnost je ovlivněna partikularismem, který systémově převládá.²⁵

2.2.3. Institucionalizované volby

Institucionalizovanými volbami se rozumí právně upravený vzorec interakcí, jež je všem známý, akceptovaný a pravidelně vykonávaný. Registrovaní voliči volí svobodně bez fyzického či psychického nátlaku a jejich hlasy jsou sčítány rovnocenně. Samozřejmostí by pak mělo být, že vzešlému vítězi voleb bude umožněno ujmout se své funkce a jeho mandát nebude předčasně ukončen. Ve volebním procesu musí být také umožněna svoboda slova a sdružování, především prostřednictvím politických stran a necenzurovaných masových médií. Státy, které splňují výše uvedené charakteristiky, lze označit za polyarchie. Lze tedy konstatovat, že tam, kde můžeme nalézt institucionalizované volby, jedná se o polyarchii. A čím větší institucionalizace voleb je,

²⁴ O'Donnell, Guillermo (1996): *Illusions about Consolidation*. Journal of Democracy, Vol. 7, No. 2, p. 34-36.

²⁵ Balík, Stanislav – Holzer, Jan (2007): *Postkomunistické nedemokratické režimy*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno: s. 51.

tím je větší pravděpodobnost přežití polyarchie a následného vývoje ke konsolidované demokracii.²⁶

Ovšem mnoho nových polyarchií nepostrádá až tolik institucionalizaci, mnohem větším problémem je reálné fungování těchto institucí. Reálné chování se mnohdy velice vzdaluje od formálních pravidel a převládá tak klientelismus, sponzorování osob vykonávajících důležité funkce v institucích, nepotismus a další aktivity, které se v konsolidovaných demokraciích chápou jako korupční aktivity. Delegativní demokracie vzniká zejména v podmínkách, kdy dochází ke značným rozdílům mezi tím, jak instituce skutečně fungují a jak by formálně fungovat měly.²⁷

Volby se staly důležitým kritériem pro mezinárodní uznání demokratického státu a jsou sledovány mezinárodními pozorovateli více než ostatní instituce, jež jsou přítomny v systému permanentně a ne pouze periodicky. V době voleb dochází k mobilizaci občanů a politických stran, jejichž členové jsou přítomni ve volebních místnostech a zároveň slouží jako prevence podvodu. Občané i politické strany kladou důraz na férovou stránku voleb a horizontální odpovědnost činnosti státních institucí opět nabývá významu. V případě, že dochází k násilí a podvodům, intenzita mobilizace občanů v rámci volebního dění způsobí rozsáhlé protesty, které jsou zachyceny domácími i mezinárodními médii. Vládnoucí špičky státu berou v úvahu mezinárodní prostředí a snaží se eliminovat protesty občanů tím, že předvolební podvody omezují, případně je maskují.²⁸

Delegativní typ demokracie a v něm přítomný partikularismus a oslabení horizontální odpovědnosti způsobí, že i přes přítomnost voleb, je dáována možnost opětovnému proniknutí starých autoritářských praktik do politického života. Navíc, tyto demokracie mají tendence upřednostňovat zájmy vysoce organizovaných a ekonomicky mocných skupin. Těmto skupinám je umožněno plně užívat občanská práva, zatímco obyčejným občanům či opozičním skupinám jsou mnohá práva odpírána. Jsou jimi zejména právo na nestranný soud či přístup do veřejných úřadů. Občan se tak stává

²⁶ O'Donnell, Guillermo (1996): *Illusions About Consolidation*. Journal of Democracy, Vol. 7, No. 2, April 1996: 35-39.

²⁷ *Tamtéž*, s. 40-46.

²⁸ *Tamtéž*, s. 43-46.

plnoprávným občanem pouze v době voleb, kdy je mu umožněn výkon jeho občanských práv.²⁹

2.3. Steven Levitsky a Lucan A. Way

Tito dva autoři přišli s pojmem „soutěživý autoritářský režim“ neboli „volby bez demokracie“ jakožto s označením jednoho z typů hybridních režimů, které se objevily po pádu komunismu.

2.3.1. Autoritářský režim vs. soutěživý autoritářský režim

Rozdíl mezi čistě autoritářským režimem a soutěživým autoritářským režimem je v možnostech opozice získat přístup k výkonné moci. V autoritářských režimech neexistuje zákonná možnost účastnit se soutěživých voleb. V těchto režimech buď státní instituce vůbec neexistují, nebo jsou vytvořeny pouze na papíře, přičemž jejich primární funkcí je zamaskovat pravou podstatu režimu. Opoziční skupiny jsou nuceni působit ilegálně a v případě, že jejich představitelé veřejně vystoupí, dojde z pravidla k jejich uvěznění. Oproti tomu v soutěživých autoritářských režimech existuje smysluplná možnost pro opozici účastnit se soutěže o získání moci. Volby se konají pravidelně a opozičním skupinám není zákonem bráněno se jich účastnit. Opoziční kandidáti mohou otevřeně provozovat svou činnost, zakládat politické strany, rekrutovat členy, organizovat kampaň přičemž jejich členové jsou jen zřídka kdy uvězněni či nuceni působit v exilu. Demokratické instituce jsou zkrátka natolik funkční, že je opoziční kandidáti berou vážně a jsou chápány jako oblast svobodné soutěže. V tuto chvíli vyvstává otázka, jak se liší soutěživé autoritářské režimy od režimů demokratických.³⁰

2.3.2. Demokratické režimy vs. soutěživé autoritářské režimy

Pro moderní západní demokracie jsou charakteristická čtyři minimální kritéria: 1.) reprezentace výkonné a zákonodárné moci je vybrána skrz svobodné, všeobecné a spravedlivé volby, 2.) volební právo je přiznáno prakticky všem občanům, 3.) ochrana politických práv a občanských svobod, 4.) zvoleným autoritám je umožněno chopit se úřadu a nejsou podrobeny žádné speciální kontrole ze strany nevolených institucí jako je například armáda. Tato čtyři minimální kritéria demokracie jsou občas porušována i

²⁹ O'Donnell, Guillermo (1996): *Illusions About Consolidation*. Journal of Democracy, Vol. 7, No. 2, April 1996, p. 44-47.

³⁰ Levitsky, Steven – Way, A. Lucan (2010): *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge University Press, New York, p. 6-7.

v dlouhodobě konsolidovaných demokraciích, porušení však nejsou takového rozsahu, že by mohla destabilizovat celý systém. Pokud dochází k dlouhodobému porušování uvedených kritérií, vzniká pak velice nepříznivé prostředí pro etablování opozice.³¹ Na rozdíl od demokracií, v soutěživých autoritářských režimech dochází ke zneužití moci jejími držiteli alespoň v jedné z následujících oblastí – svobodné volby, široká ochrana občanských svobod a přirozená rovnováha hracího pole.³²

V demokratických systémech jsou volby svobodné a spravedlivé. Volby jsou svobodné, pokud prakticky nedochází k podvodům a zastrašováním voličů. Spravedlivé volby se pak vyznačují tím, že politické strany mohou vést předvolební kampaň, aniž by docházelo k jejich zastrašování, obtěžování či represím a není jim systematicky bráněno vystupovat v médiích a dalších komunikačních kanálech s možností kritiky stávajících špiček. Oproti tomu v plně autoritářských režimech volby buďto vůbec neexistují nebo jsou nesoutěživé, přičemž o nesoutěživých volbách můžeme uvažovat, pokud jsou opoziční kandidáti zákonem znevýhodněni či zcela vyloučeni. Opoziční kandidáti nemohou například vést otevřenou kampaň z důvodu obav z represí a dochází k tak rozsáhlým podvodům, že výsledek voleb ani nejmenším nekoresponduje s reálnou vůlí voliče.³³

Pokud přirovnáme politický systém a jeho jednotlivé části ke hře, pak můžeme říci, že nespravedlivé hrací pole je další oblastí, která odlišuje demokracie od soutěživých autoritářských režimů. Režimy jsou protkány klientelismem a byrokratický aparát bývá značně zpolitizovaný ve prospěch vládnoucích elit. Hrací pole je nerovné, pokud jsou státní instituce zneužívány ve prospěch cílů státních představitelů, držitelé moci jsou neustále zvýhodňováni ve srovnání s opozicí a schopnost opozice účastnit se voleb je díky tomu vážně omezena. Můžeme generalizovat, že zmíněné tři aspekty nerovného hracího pole znevýhodňují opozici přístup do médií, ke zdrojům a k právu.³⁴

³¹ Levitsky, Steven – Way, A. Lucan (2002): **The Rise of Competitive Authoritarianism**. Journal of Democracy, Vol 13, No. 2, April 2002, p. 52-54.

³² Levitsky, Steven – Way, A. Lucan (2010): **Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War**. Cambridge University Press, New York, p. 6-7.

³³ Tamtéž, s. 7.

³⁴ Tamtéž, s. 9-10.

V demokratických systémech jsou občanská práva a svobody chráněna zákonem a k jejich porušování dochází skutečně jen minimálně. V autoritářských režimech jsou občanská práva a svobody značně omezována. Opozice není v takových podmínkách schopna otevřeně vystupovat, a proto se odebrává buď to do exilu, nebo působí ilegálně. V soutěživých autoritářských režimech jsou občanská práva a svobody jmenovitě chráněna zákonem a jsou alespoň částečně dodržována. Je umožněn vznik nezávislých médií a opoziční skupiny mohou působit legálně. I přes jejich legální působení však dochází k obtěžování, zatýkání, vydírání, útokům na představitele opozice a zástupců médií.³⁵ Rozdělení režimů znázorňuje následující tabulka:

Příloha č. 1: Znaky demokracií, soutěživých autoritářských režimů a plně autoritářských režimů dle L. A. Waye a S. Levitskyho

	Demokracie	Soutěživé autoritářské režimy	Plně autoritářské režimy
Postavení nejdůležitějších státních institucí včetně voleb	Jsou systematicky respektovány a chápány jako jediná možná oblast uplatňování moci.	Existují a jsou důležité, ovšem jsou systematicky zneužívány ve prospěch držitelů moci. Široce chápány jako jediná možná oblast uplatňování moci.	Neexistují nebo pouze jako prázdný obal maskující pravou podstatu režimu. Nejsou chápány jako skutečná oblast uplatňování moci.
Postavení opozice	Působí za více či méně stejných podmínek jako držitelé moci	Opozice může působit legálně a otevřeně se účastnit volební soutěže, ovšem dochází k jejímu znevýhodňování ve prospěch držitelů moci	Hlavní opoziční skupiny jsou zakázány, působí ilegálně či v exilu.
Stupeň nejistoty držitelů moci	Vysoký	Nižší než v demokraciích, ale vyšší než v plně autoritářských režimech	Nízký

³⁵ Levitsky, Steven – Way, A. Lucan (2010): *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge University Press, New York, p. 8-9.

Stav médií	Umožněn vznik nezávislých médií	Existují nezávislá média, snaha vládnoucích představitelů ovládat média, stěžovat jim existenční podmínky	Neexistence nezávislých médií
-------------------	---------------------------------	---	-------------------------------

Zdroj: Levitsky, Steven – Way, A. Lucan (2010): *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*. Cambridge University Press, New York.

2.3.3. Soutěživé autoritářské režimy z pohledu voleb

Soutěživé autoritářské režimy se z pohledu voleb nacházejí mezi demokratickými a autoritářskými režimy. Volby jsou soutěživé v tom smyslu, že téměř nedochází k vyloučení hlavních opozičních kandidátů, opozice může vést veřejnou kampaň a nedochází k masivním podvodům. Na druhou stranu často se stává, že pravidla jsou porušována a volby pak nejsou zcela svobodné a spravedlivé. V některých případech dochází k manipulaci s hlasovacími lístky a falšování výsledků voleb. Taková manipulace může způsobit změnu volebního výsledku, ovšem změna není tak zásadní, aby volby zcela pozbyly svého významu jako tomu je v autoritářských režimech. Volby mohou být často doprovázeny zastrašováním voličů, opozičních kandidátů či přísedících ve volebních místnostech. Ovšem opět k tomu nedochází systematicky a v takové míře, že by to zabránilo opozici vézt předvolební kampaň. V dalších případech může být samotný volební proces čistý, ale hráči na hracím poli jsou znevýhodňováni. To znamená, že držitelé moci jsou zvýhodněni například v systému financování nebo přístupu do médií. S. Levitsky a L. A. Way připodobňují takovou situaci k fotbalovému zápasu, ve kterém oba týmy hrají tu samou hru na tom samém hřišti, ale jeden tým disponuje více hráči a větší brankou.³⁶ Pro stávající špičky jsou volby očividnou hrozbou a nejistotou, z toho důvodu je musí brát vážně. Vládnoucí elity si taktéž uvědomují, že užitím autoritářských praktik mohou ztratit hlasy a dokonce mohou být sesazeni, proto se snaží manipulativní praktiky omezit či alespoň efektivně zamaskovat.³⁷

³⁶ Tamtéž, s. 8.

³⁷ Levitsky, Steven – Way, A. Lucan (2002): *The Rise of Competitive Authoritarianism*. Journal of Democracy, Vol 13, No. 2, April 2002, p. 54-58.

S. Levitsky a L. A. Way stanovili oblasti systému, ve kterých spatřují prostor pro opozici k vyzývání, oslabení či sesazení vládnoucích špiček. První, a zároveň nejvíce důležitou oblastí soutěže, jsou již zmiňované volby. Druhou oblastí demokratické soutěže je legislativa. Ve většině soutěživých autoritářských režimů je legislativa oslabená, ale příležitostně se stává, že slouží jako středobod opozičních aktivit. K tomu dochází zejména v systémech, kdy je držitel moci nadstranický a nestojí za ním jeho silná strana. Třetí oblastí pro demokratickou soutěž je soudnictví. Soudnictví je kontroverzní oblastí a pro vládnoucí špičky je stěžejní zisk kontroly nad soudní soustavou a jednotlivými členy soudů. To se děje zejména prostřednictvím vydírání soudců, jejich uplácením či obviněním z vlastizrady. Pokud nejsou soudy pod kontrolou vládnoucích špiček, může to být pro ně značně nepříjemné. Ukrajinský Ústavní soud například zasáhl ve věci referenda ohledně navýšení prezidentských pravomocí. Soudy také chrání opoziční kandidáty a média před své vůlí vládnoucích elit. Ty samozřejmě mohou soudce potrestat, ale následky takového jednání by byly příliš velké, tím jsou míněny domácí demonstrace či kritika a případná izolace ze strany mezinárodního prostředí. Poslední soutěživou oblastí jsou média. Média jsou v soutěživých autoritářských režimech často velice vlivná a slouží jako opoziční prvek. Nezávislá média vyšetřují nekalé praktiky vládních činitelů a slouží jako jakýsi hlídací pes. Vládnoucí představitelé se snaží jak jinak, než média potlačit nedemokratickými praktikami jako je podněcování konfliktu mezi akcionáři, manipulace s jejich dluhy vůči státu na daních či státní omezení reklamy.³⁸

2.4. *Teorie Fareeda Zakarii*

Fareed Zakaria se ve svém respektovaném článku „Vzrůst neliberální demokracie“ (The Rise of Illiberal Democracy) zamýšlí nad tehdejší trendem spočívajícím ve vzrůstajícím počtu tzv. neliberálních demokracií. Zakaria vysvětluje, že v posledním století jsme byli svědky rapidního nárůstu států, o nichž mluvíme jako o demokraciích. Podstatou demokracie jsou nejen svobodné a spravedlivé volby, ale i vláda práva, oddělení jednotlivých státních mocí a ochrana základních občanských práv a svobod jako je svoboda projevu, shromáždění, náboženství a majetku. V posledních letech jsme však svědky nového fenoménu narůstajícího množství demokratických

³⁸ Levitsky, Steven – Way, A. Lucan (2002): **The Rise of Competitive Authoritarianism**. Journal of Democracy, Vol 13, No. 2, April 2002, p. 54-58.

států, které ovšem postrádají významný prvek a tím je vláda práva. Konstituční liberalismus není ale postaven na volebním mechanismu, stěžejním prvkem jsou cíle, jichž se vláda snaží dosáhnout. Vláda by tak měla chránit důstojnost a svobodu jednotlivců proti nátlaku a donucení jak ze strany státu, tak i ze strany náboženských institucí a společnosti. K tomu, aby byla vláda schopna tato práva zajistit, je zapotřebí regulovat jednotlivé státní moci pomocí systému brzd a protivah.³⁹

Cesta ke konstituční demokracii

Současné západní konstituční demokracie se objevily v první polovině 20. století, nicméně již od 19. století bylo možné v těchto zemích vidět přítomnost „rule of law“. Na rozdíl od současných demokracií zmiňované státy v 19. století postrádaly všeobecné, svobodné a rovné volby. I přesto však byly schopny postupně zajistit vzrůstající práva a svobody, například ochranu soukromého vlastnictví, svobodu projevu a shromažďování. Byly schopny zajistit i postupné oddělování jednotlivých mocí. V neposlední řadě je nutné zdůraznit rozvoj nezávislého soudnictví. Lze tedy konstatovat, že liberální demokracie se vyvinula z liberální autokracie, ze systému vlády práva bez přítomnosti volebního procesu v dnešním slova smyslu.⁴⁰ F. Zakaria si pak klade otázku, zda je možné, aby se z demokracie vyvinula konstituční demokracie. Jinak řečeno, zda se dříve autoritářský režim může vyvinout v liberální demokracii po svrnutí režimu a zavedení instituce svobodných voleb.

Ne jedna země si většinově a svobodně zvolila do čela země osobu, jež pouze zavedla nové autoritářské praktiky, například Bělorusko Alexandra Lukašenka v roce 1994.⁴¹ F. Zakaria pracuje s pojmem A. de Tocquevilla „tyranie většiny“, a varuje tak před absolutní svrchovanou mocí většinově zvolených vůdců.⁴² Demokraticky zvolený prezident má představu o své neomezené svrchované moci, a přesto že byl zvolený, aby reprezentoval zájmy lidu, dochází k uzurpaci horizontální i vertikální moci. Horizontální mocí F. Zakaria rozumí jednotlivé státní moci – zákonodárnou, výkonnou a soudní, zatímco za vertikální moc považuje ovládnutí lokálních autorit a vlád, stejně jako ovládnutí businessu a nevládních organizací. Horizontální uzurpace moci je obvykle

³⁹ Zakaria, Fareed (1997): *The Rise of Illiberal Democracy*. Foreign Affairs, Vol. 76, No. 6, No/Dec 1997, p. 22-26.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 27.

⁴¹ *Tamtéž*, s. 22.

⁴² Zakaria, Fareed (2005): *Budoucnost svobody: Neliberální demokracie v USA i ve světě*. Academia, Praha, s. 130.

viditelnější, ale vertikální uzurpace je mnohem častější. Často dochází k tomu, že prezident dosazuje do vlády své přátele či spřízněné osoby, namísto členů vítězných politických stran, čímž si zajišťuje podporu svých rozhodnutí. V případě, že se dostane do konfliktu s jinou institucí, například legislativním orgánem, nedochází k vyjednávání a nelézání kompromisu. Prezident, zvolený přímo občany, se cítí jako zachránce národa, obchází standardní postupy a problém se snaží vyřešit autokratickými praktikami. Tak se tomu děje, pokud jsou ostatní státní instituce slabé a nerozvinuté. Vládnoucí elity pak ospravedlňují své chování tím, že jejich nadměrná autorita je nezbytná k potlačení a rozbití starých struktur.⁴³

Volby se v současnosti staly hlavním kritériem pro identifikaci demokracie. Volební proces je totiž snáze viditelný a měřitelný než vláda práva. Volby je možné natočit na kameru, ovšem vládu práva lze jen těžko vizuálně zachytit. F. Zakaria shledává, že bychom měli sledovat i liberální hodnoty jakými jsou občanská práva a svobody. Pokud vlády zemí neliberálních demokracií neustále rozšiřují občanská práva a svobody, není možné režim považovat za autoritářský nýbrž za limitovanou liberální demokracii.⁴⁴

2.5. *Teorie Andrease Schedlera*

Andreas Schedler se v souvislosti s růstem nových politických režimů po roce 1989 zabýval pojmem elektorální autoritářský režim. Tento pojem zdůrazňuje jednak autoritářské fungování samotného režimu, ale také způsob jakým se autoritářské elity dostávají k moci, tedy prostřednictvím voleb, které naopak svádí určit režim jako demokratický. Schedler tedy odlišuje způsob nabytí moci a samotný výkon moci. Na druhou stranu oba tyto pojmy se vzájemně doplňují v tom smyslu, že pokud je autoritářská vláda, pak se obecně snaží podvracet požadavky svobodných voleb. Ovšem pravidla svobodných voleb by měly být nastavena tak, aby eliminovala autoritářské praktiky. Pokud tedy mají volby sloužit jako odpovědnostní mechanismus, pak jejich výsledek musí vycházet z preferencí lidu a nikoliv z manipulativních praktik stávajících elit. Schedler vidí interakci mezi volbami a samotným vládnutím následovně:

⁴³ Zakaria, Fareed (1997): *The Rise of Illiberal Democracy*. Foreign Affairs, Vol. 76, No. 6, No/Dec 1997, p. 28-32.

⁴⁴ *Tamtéž*, s. 28-32.

„Autoritářská vláda plodí autoritářské volby a autoritářské volby živí autoritářské vládnutí“.⁴⁵

2.5.1. Znaky volebních autoritářských režimů

Ve volebních autoritářských režimech se konají pravidelně volby do nejvyšších legislativních a exekutivních orgánů, ovšem díky systematickému porušování základních občanských práv a principů voleb, se volby stávají pouhým nástrojem autoritářského režimu. I přes to se volby v elektorálních autoritářských režimech vyznačují všeobecným volebním právem, opozičním politickým stranám a kandidátům je umožněno vést kampaň a dokonce zaujmout určitá křesla ve shromážděních. Voliči disponují všeobecným volebním právem, opoziční strany mají možnost veřejně vystupovat s kritikou stávajícího režimu v multipartistickém prostředí a je dovoleno působení občanské společnosti. Nikdy však nedojde k jejich absolutnímu vítězství. Volby jsou totiž systematicky a široce manipulovány stávajícími představiteli moci, přičemž k manipulativním praktikám nedochází veřejně, naopak se snaží být maskovány, a proto Schedler shledává takové volby za nedemokratické.⁴⁶

Ve volebních autoritářských režimech funguje volební proces jakožto cesta k získání, není to však jediný možný způsob mající vliv na získání moci. Kromě samotného volebního procesu existují další paralelní procesy ovlivňující, kdo bude vykonávat moc. Takovými paralelními procesy jsou autoritářské manipulace, jež mají dopad na konečný výsledek voleb, nebo je to snaha o institucionální reformu, která by umožnila opozici odbourání nedemokratických restrikcí bránící opozici získat hlasy voličů. Proces autoritářských manipulací je oproštěn od formálně institucionalizovaného rámce, a tudíž pravidla hry nejsou předem dána a všem známa. Pravidla se mění během hry, tak aby vyhovovala stávajícím držitelům moci, a tudíž výsledek voleb není férový.⁴⁷

⁴⁵ Schedler, Andreas (2006): **Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition**. Lynne Rienner Publishers, Inc., Portland, p. 6.

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 4-8.

⁴⁷ *Tamtéž*, s. 12.

2.5.2. Atributy demokratických voleb

Schedler shrnuje atributy demokratických voleb do sedmi bodů. Volební proces musí naplňovat celý řetězec sedmi atributů, aby se dal považovat za demokratický. Prvním rysem je moc vycházející z lidu v rámci kolektivního rozhodování na základě zákonem upravených podmínek volebního procesu. Dále je velice důležité, aby byl umožněn demokratický výběr kandidátů ze svobodně utvořených politických stran a hnutí. Voličům by mělo být umožněno svobodně pátrat po dostupných informacích o kandidátech, což vylučuje jakoukoliv cenzuru informací. Volebním právem by měli být nadáni všichni dospělí občané, volba by měla být tajná a hlasy rovnocenné. Volební výsledky jsou pak akceptovány jednak voliči, tak i samotnými autoritami. Oproti tomu nedemokratické volby se vyznačují uzavřeným či kontrolovaným volebním procesem, kdy občanská společnost hraje podřadnou roli a je odstrkována na druhou kolej. Bránění opozici v jejím zformování a veřejném působení nebo v přístupu k finančním a informačním zdrojům, potlačení občanských a politických práv, vydírání a uplácení kandidátů, podvody při sčítání a registraci voličů i kandidátů, ignorace výsledků voleb, ovlivňování výsledků.⁴⁸ Schéma řetězce atributů demokratických voleb ve srovnání s volbami nedemokratickými je uvedeno v následující tabulce.

Příloha č. 2: Atributy demokratických a nedemokratických voleb dle A. Schedlera

Demokratické volby	Nedemokratické volby
Moc vycházející z lidu, přítomnost voleb	Volby jsou uzavřeným či kontrolovaným volebním procesem
Demokratický výběr kandidátů ze svobodně utvořených politických stran a hnutí	Bránění opozici v jejím zformování či veřejném působení
Svoboda pátrání po dostupných informacích, nedochází k cenzuře	Potlačení občanských a politických práv a svobod
Všeobecné, rovné a tajné volební právo	Ovlivňování výsledků
Kandidáti i voliči akceptují volební výsledky	Ignorace výsledků voleb

Zdroj: Schedler, Andreas (2006): *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition*. Lynne Rienner Publishers, Inc., Portland.

⁴⁸ Balík, Stanislav – Holzer, Jan (2007): *Postkomunistické nedemokratické režimy*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, s. 81-83.

2.6. *Freedom House*

Nevládní organizace Freedom House zpracovává každoročně report o stavu demokracie v 29 postsovětských zemích a teritoriích. Jejich metodika poskytuje základní údaje o stavu demokracie, které ovšem nejsou stoprocentně směrodatné, jak sama organizace upozorňuje. Freedom House spolupracuje s experty v oblasti tranzitologie a autory analýz, které slouží jako podklady pro vyhodnocení stavu demokracie a pokroků v demokratizaci země.⁴⁹

2.6.1. Oblasti výzkumu

Organizace se zabývá sedmi oblastmi výzkumu, mezi něž zahrnuje i volební proces. V rámci volebního procesu zkoumá volby do národních výkonných a legislativních orgánů. Zabývá se jednak samotným průběhem voleb, ale i rozvojem stranického systému a participací ve volbách. Další zkoumanou oblastí je demokratičnost vládnutí. Zde se zaměřuje na demokratický charakter vlády a její stabilitu, nezávislost, odpovědnost a stav bezpečnostních a vojenských složek. Dále se zaměřuje na stav korupce ve společnosti zkoumáním toho, jak společnost vnímá korupci, jaké jsou ekonomické zájmy zákonodárců, konfliktem zájmů, zákonným nastavením a efektivností odhalování korupce. Observatorní oblastí je i nezávislost médií, přičemž výzkum je zaměřen na svobodu tisku, stavu zákonů, vyšetřování a obtěžování novinářů, editorskou nezávislost a přístup občanů k internetu. Důležité je také soudnictví a jeho nezávislost. Tato oblast zkoumání se soustředí na ústavní reformy, ochranu občanských a politických práv, garanci rovnosti před zákonem, ochranu práv minorit nebo respektování rozhodnutí soudů. Posledními dvěma oblastmi jsou občanská práva a lokální vládnutí.⁵⁰

2.6.2. Hodnocení Freedom house

Freedom House si stanovil ratingovou škálu od 1 do 7, přičemž hodnocení 1 znamená nejvyšší možný demokratický progres a 7 naopak nejnižší. Od roku 2004 pak organizace používá následující hodnocení režimů: 1-2 = konsolidovaná demokracie, 3 =

⁴⁹Freedomhouse (2006): *Ukraine*. Country Reports, Nations in transit, Edition 2006
http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=352&ana_page=331&year=2006 (28.3. 2011).

⁵⁰ *Tamtéž.*

semi-konsolidovaná demokracie, 4 = vláda v tranzici nebo hybridní režim, 5 = semi-konsolidovaný autoritářský režim, 6-7 = konsolidovaný autoritářský režim.⁵¹

3. Počátek nezávislé Ukrajiny

Ukrajina získala nezávislost v roce 1991. Stalo se tak tři dny po Moskevském puči. Na počátku prosince bylo vyhlášeno referendum, ve kterém občané schválili nezávislost Ukrajiny, přičemž souběžně s referendem byly vyhlášeny přímé prezidentské volby. V této době bylo pro ukrajinské občany zásadní, aby se Ukrajina stala zcela nezávislou zemí, která vystupuje samostatně v mezinárodních vztazích.

3.1. Prezidentské volby v roce 1991

Demokratická část politického spektra se nebyla schopna sjednotit a volby tak vyhrál člen bývalé Komunistické strany Leonid Kravčuk. L. Kravčuk byl zvolen v prvním kole se ziskem 61,6% hlasů.⁵² Druhým v pořadí se stal Vjačeslav Čornovil (Ruch) se ziskem 23,3 % hlasů.⁵³

L. Kravčuk byl bývalým ideologickým sekretářem Komunistické strany Ukrajiny, ale po vyhlášení nezávislosti státu se distancoval od své minulosti. Sám sebe považoval spíše za umírněného nacionalistu, než za komunistu. Je ale zřejmé, že došlo pouze k převlečení kabátu staré nomenklatury. L. Kravčuk byl voličsky atraktivní zejména, protože kladl důraz na nezávislost státu. Dokonce i ve volbách v roce 1994 získal Kravčuk mnoho hlasů, právě díky zdůrazňování tématu nezávislé Ukrajiny.⁵⁴

3.2. Prezidentské volby v roce 1994

Prezidentské volby byly ovlivněny politickou i ekonomickou situací, které byly obě v této době tristní. Ukrajinská ekonomika bojovala s hyperinflací od roku 1992 a vzhledem k institucionálnímu nastavení parlament nebyl schopen krizi řešit. Původní všudypřítomné očekávání ekonomického růstu, jak tomu bylo při získání nezávislosti

⁵¹ Freedomhouse (2006): *Ukraine*. Country Reports, Nations in transit, Edition 2006, http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=352&ana_page=331&year=2006 (28.3. 2011).

⁵² Kopeček, L. – Kubová, O. (2004): *Ukrajina*. In: Kubát, M. (2004): *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Eurolex Bohemia, Edice Politologie, Praha, s. 402-404.

⁵³ D'Anieri, Paul (2007): *Undersatnding Ukrainian Politics*. M. E. Sharpe, Inc. New York, p. 78-82.

⁵⁴ *Tamtěž*, s. 78-83.

státu, se rozplynulo a občané volali po reformách.⁵⁵ Leonid Kučma, bývalý premiér, byl jedním ze dvou hlavních kandidátů na prezidenta. Již v parlamentu předvedl, že je obdařen schopnostmi lídra. Vzhledem k předvolební kampani založené na vyvedení Ukrajiny z ekonomické krize a očištění od korupce, se z něho stal hlavní kandidát. Kravčuk oproti tomu sázel na sílu nacionalistické myšlenky. Oba kandidáti proti sobě vedli ostrou kampaň.⁵⁶ Nebylo překvapením, že do druhého kola postoupili právě tyto dva kandidáti, Leonid Kučma a Leonid Kravčuk. Ve druhém kole zvítězil L. Kučma s 52, 2 % hlasů, zatímco L. Kravčuk obdržel 45, 06 % hlasů.⁵⁷

3.3. Charakteristiky politického systému před přijetím Ústavy

Ukrajina zdédila z dob Sovětského svazu znaky parlamentního politického systému, který však neměl formálního předsedu vlády. Hlavou parlamentu se v podstatě stal mluvčí parlamentu a neexistovala ani formální hlava státu. Pro Ukrajinu bylo z hlediska její nezávislosti zásadní vytvoření nových institucí, aby mohla ubránit svou suverenitu vůči Rusku. Ve skutečnosti se ale nesnažila o vytvoření skutečně liberálních institucí, nýbrž o utvoření co nejvhodnějšího modelu, který by byl akceptován mezinárodním společenstvím. Proto byla vytvořena funkce prezidenta jako reprezentativní hlava státu a funkce předsedy parlamentu jako oficiálního čelního představitele vlády. Ukrajina měla najednou dva představitele exekutivy, jejichž pravomoci nebyly jasně vymezené.⁵⁸ Ani pravomoci parlamentu a jeho mluvčího nebyly jednoznačně stanoveny. Pravomoci jednotlivých center moci se vzájemně překrývaly nebo naopak blokovaly.⁵⁹ V tomto legislativním nastavení institucí se dalo hovořit o čtyřhlavé vládě s nejasnými kompetencemi rozdělenými mezi prezidenta, předsedu vlády, mluvčího parlamentu a samotný parlament.⁶⁰

⁵⁵ Birch, Sarah (1998): *Electoral Systems, Campaign Strategies, and vote Choice in the Ukrainian Parliamentary and Presidential Elections of 1994*. Political Studies (1998),Vol. 46, p. 96 – 111.

⁵⁶ International Foundation for Electoral Systems: *Elections in Ukraine 1994*, Kyjev, 1994, p. 133 - 136
<http://www.ifes.org/Content/Publications/Reports/1994/~//media/Files/Publications/VRC/Reports/1994/R01942/R01942.pdf> (2. 5. 2011)

⁵⁷ *Poitical Transformation and the Electoral Process in Post – Communist Europe*, University of Essex
<http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=UKRAINE&election=ukr94presid>
(2. 5. 2011)

⁵⁸ D'Anieri, Paul (2007): *Undersatnding Ukrainian Politics*. M. E. Sharpe, Inc. New York, p. 78-82.

⁵⁹ Kubová, Olga (2002): *Ústavní systém Ukrajiny*. Středoevropské politické studie, č. 1, zima 2002
<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=58>.

⁶⁰ D'Anieri, Paul (2007): *Undersatnding Ukrainian Politics*. M. E. Sharpe, Inc. New York, s. 78-82.

3.4. Cesta k nové Ústavě

Ukrajina se i nadále řídila sovětskou Ústavou, která spolupůsobila s nově schválenými zákony. Tento stav vedl k velkému legislativnímu chaosu, který byl přítomen po celé funkční období prezidenta Kravčuka (1991-1994) a v první polovině volebního období Leonida Kučmy (1994-1996). V roce 1995 se rozpor prohloubil a parlament vytvořil proti prezidentovi jednotnou opozici. Pod nátlakem prezidenta členové parlamentu schválili návrhy zákonů zvětšující prezidentskou moc. Po zhruba roční debatě, parlament konečně schválil novou Ústavu, která definitivně posílila pravomoci prezidenta vůči parlamentu.⁶¹

3.5. Ústava 1996

Prezident je podle Ústavy volen přímo lidem na základě všeobecného, rovného a tajného hlasování. Funkční období je 5 let a může být zvolen maximálně na dvě po sobě jdoucí volební období. Během svého výkonu funkce užívá právní imunitu. Mezi jeho základní pravomoci na základě Ústavy přijaté v roce 1996 patří například přijímání rozhodnutí v zahraničních otázkách, jmenování a odvolávání členů zahraničních misí, jmenuje a odvolává premiéra, nejvyššího státního zástupce (se souhlasem parlamentu), jmenuje a odvolává polovinu členů Rady Národní banky, polovinu členů Rady pro televizní a rozhlasové vysílání, navrhuje parlamentu jmenování a odvolání čelního představitele bezpečnostních složek, třetinu členů Ústavního soudu a má suspensivní právo veta. Může pozastavit činnost vlády na základě jejího neústavního jednání. Dále může odvolat rozhodnutí Rady ministrů Autonomní republiky Krym a je v čele armády a Národního bezpečnostního úřadu. V případě nezbytnosti a naléhavosti může přijmout rozhodnutí s dodatečným schválením parlamentu. Osoba, jejíž jednání by bylo zaměřené proti čestnosti a důstojnosti prezidenta bude trestně stíhána.⁶²

Toto legislativní nastavení způsobilo, že během let 1991-2002, kdy nastoupil do úřadu premiéra Viktor Janukovyč, se na postu předsedy vlády vystříдалo 9 osob, z čehož došlo 6 krát k odvolání premiéra prezidentem. Prezident byl sice v některých svých pravomocech omezen spolupodpisem premiéra, ale vzhledem k možnosti odvolání premiéra na základě vůle prezidenta bylo nemyslitelné, že by premiér odepřel podepsat

⁶¹ Kubicek, P. (2001): *The Limits of electoral democracy in Ukraine*. Democratization, Volume 8, Issue 2 Summer 2001, s. 132-133.

⁶² *Ústava*, hlava 5, 1996.

rozhodnutí prezidenta. Ústava dále nedovolovala prezidentovi rozpustit Národní radu, jako tomu bylo v předchozím období.⁶³

4. Prezidentské volby v roce 1999

4.1 Události předcházející volby

Prezidentovi se povedlo v posledním volebním období prosadit schválení nové Ústavy, ovšem přes odpor parlamentu a s vyhrůžkami o jeho rozpuštění.⁶⁴ Vzhledem k ekonomické krizi, kterou nebyl v této době roztříštěný parlament schopen řešit, lid návrh posilující pravomocí prezidenta podporoval. Prezident proto tehdy zamýšlel i vypsání referenda, které by schválilo navýšení jeho pravomocí přímo občany, čehož si byl parlament vědom, stejně jako předpokládaného kladného výsledku referenda. Ačkoliv referendum nemělo legální podklad, tudíž by bylo neplatné, Národní rada nejdříve schválila Zákon o moci, umožňující rozpuštění Národní rady, a v roce 1996 schválila novou Ústavu, přiznávající prezidentovi rozsáhlé pravomoci.⁶⁵ Pro mnohé znamenalo přijetí nové Ústavy triumf demokracie a ukončení platnosti Sovětské Ústavy, ovšem opak byl pravdou⁶⁶

Nicméně těsně před volbami neměl L. Kučma příliš velkou podporu ze strany obyvatel. Podle výzkumu veřejného mínění pouhých 26 % dotázaných si myslelo, že Kučma vládl dobře a volili by ho znovu. Oproti tomu 55 % dotázaných potvrdilo, že budou volit někoho jiného.⁶⁷ Od svého posledního zvolení se mu nepodařilo vyrovnat s ekonomickou krizí ani s korupcí. Velké podniky byly stále ve vlastnictví státu a otázka privatizace nebyla zcela dořešena. Přibližně jedna třetina obyvatel byla bez zaměstnání a průměrný plat zaměstnanců činil \$40. Přitom L. Kučma vyhrál v roce 1994 volby právě díky slibům vyřešení ekonomické krize, prodeji státních podniků a vymícení

⁶³ Mlejnek, Josef (2008): *Mezi superprezidentským a poloprezidentským režimem?*. In: Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Novák, Miroslav – Brunclík, Miloš (eds.) Česká republika v komparativní perspektivě., Dokořán, 2008, Praha, s. 213-214.

⁶⁴ Kubicek, P. (2001): *The Limits of electoral democracy in Ukraine*. Democratization, Volume 8, Issue 2 Summer 2001, s. 132-133.

⁶⁵ *Tamtéž*, s. 132-133.

⁶⁶ D'Anieri, Paul (2007): *Undersatnding Ukrainian Politics*. M. E. Sharpe, Inc. New York, p. 82-86.

⁶⁷ Ferguson, A. Gary (1999): *Public Opinion in Ukraine*. 1999. IFES, Washington DC, p. 22.

korupce. Voliči tedy měli jedinečnou příležitost vyjádřit svou nespokojenost s pět let dlouhým vládnutím L. Kučmy.⁶⁸

Jeho vyzyvateli se stali především levicoví kandidáti. Levice byla nespokojená s nadměrnými prezidentskými pravomocemi a po parlamentních volbách v roce 1998 požadovala změnu Ústavy. Hlavním Kučmovo rivalem se stal Oleksandr Moroz. Kučma byl naopak podporován centristy a pravicí.⁶⁹

4.2 Legislativní vymezení

Legislativní úprava voleb byla přijata v roce 1997 a 1999, přičemž reflektovala zásadní změny ostatních zákonů, například přijetí nové Ústavy.⁷⁰ Prezidentské volby se opírají o Ústavu, konkrétní volební zákony, předpisy vztahující se k volbám, obecné předpisy ovlivňující volby (soudní proces, média, lokální vlády etc.), metodologické nařízení Centrální volební komise a rozhodnutí Ústavního soudu. Zákonná úprava voleb přispěla k větší transparentnosti celého procesu, odpovědnosti a srozumitelnosti průběhu voleb. Taktéž objasnila možnost vznesení povolební stížnosti, regulaci financování kampaně a vymezení kampaně jako takové. Legislativní úprava je ale slabá ve způsobu donucení plnění nařízení a nezaručovala účast nezávislých pozorovatelů, jak tomu bylo u voleb do Parlamentu. Volební zákony jsou dále nedostačující v definicích volebních přestupků.⁷¹

Zákon dále například stanovil, že kandidát na prezidenta musí získat alespoň 1 000 000 podpisů, oproti předcházejícímu zákonu, který stanovil pouhých 100 000 podpisů. Toto ustanovení způsobilo značné problémy při registraci kandidátů. Taktéž

⁶⁸ Klobucar, F., Thomas – Miller, H., Arthur (2002): *The 1999 Ukrainian Presidential Election: Personalities, Ideology, Partysanship, and the Economy*. Slavic Review, Vol. 61, No. 2, Summer, 2002, p. 315.

⁶⁹ Kubicek, P. (2001): *The Limits of electoral democracy in Ukraine*. Democratization, Volume 8, Issue 2 Summer 2001, p. 121-135

⁷⁰ *National Democratic Institute's Pre-Election Report on The October 31, 1999 Presidential Election in Ukraine*, http://www.ndi.org/files/360_uk_preelect1099.html#elect (20.4.2011).

⁷¹ *Ukraine Presidential Elections 31 October and 14 November 1999*, Final Report, Office for Democratic Institutions and Human Rights - Organization for Security and Co-operation in Europe, p. 2-5.

byla zrušena minimální volební účast, která byla v předešlých volbách stanovena na 50% registrovaných voličů, aby byly volby platné.⁷²

4.3 Registrace kandidátů

Na základě nového zákona musí kandidát na prezidenta předložit petici podepsanou nejméně milionem občanů. Komise neměla dostatek času k řádnému sečtení. Sčítání hlasů bylo jen povrchní, i přes to však došlo k vyloučení několika kandidátů pro nedostatek podpisů. Tito kandidáti se následně odvolali k Nejvyššímu soudu, který jim dal za pravdu. Kandidáti se tedy nakonec mohli voleb účastnit, ovšem byly ve značné nevýhodě, vzhledem k opožděnému začlenění se do předvolební kampaně.⁷³

Oproti předchozím volbám se částečně posílilo postavení politických stran. Postavení prezidenta Kučmy bylo nadstranické, čímž operoval ve své kampani, nicméně tento trend se začal těmito volbami postupně měnit. Většina kandidátů se zaštitila politickou stranou a nevystupovali jen jako nezávislí kandidáti. Nutno podotknout, že se nejednalo o tradiční politické strany, nýbrž o pouhý nástroj různých ekonomických a oligarchických skupin, jak se dostat k moci.⁷⁴

Kučma se obával konkurence ve volbách, a tak se snažil vypořádat se svými konkurenty, a to ne vždy zcela demokratickou cestou. Například svému bývalému spojenci Lazarenkovi zabránil v kandidatuře vznesením obvinění z korupce, načež Lazarenko byl nucen uprchnout do USA, kde požádal o azyl. Nebylo sice pochyb o Lazarenkově vině, ovšem jeho stíhání bylo zahájeno právě kvůli prezidentským volbám. Další možný kandidát na prezidenta, předseda Občanského hnutí (RUTH) V. Čornovil, zahynul při údajné autonehodě. Hnutí RUTH se v důsledku smrti předsedy následně rozdělilo a vyprodukovalo dva prezidentské kandidáty, čímž oslabilo svou pozici.⁷⁵

⁷² *National Democratic Institute's Pre-Election Report on The October 31, 1999 Presidential Election in Ukraine*, http://www.ndi.org/files/360_uk_preelect1099.html#elect (20.4.2011).

⁷³ *Ukraine Presidential Elections 31 October and 14 November 1999*, Final Report, Office for Democratic Institutions and Human Rights - Organization for Security and Co-operation in Europe, p. 10-12.

⁷⁴ Kubicek, P. (2001): *The Limits of electoral democracy in Ukraine*. Democratization, Volume 8, Issue 2 Summer 2001, p. 121 – 126.

⁷⁵ *Tamtéž*, s. 121-127.

4.4. Předvolební kampaň

Celá předvolební kampaň se nesla v duchu reformy a pro budoucnost státu bylo zásadní směřování dalšího vývoje ve vztahu k reformám. Zároveň se v kampani projevil rozpor mezi parlamentem a prezidentem⁷⁶, vzhledem k faktu, že 12 z 15 kandidátů byli členové parlamentu.⁷⁷

Kampaň se potýkala s celou řadou iregularit. Mezi nimi bylo napadání kandidátů a jejich stoupenců, zabavování materiálů pro kampaň, distribuce falešných tiskovin a přítomnost zaujatých médií.⁷⁸ Například na otevřeném předvolebním meetingu Natalije Michajlivny Vitrenkove útočníci vhodili dva granáty mezi skupinu lidí, načež 48 lidí bylo zraněno a jeden umřel. Kandidátka na prezidenta unikla vážnějšímu zranění.⁷⁹

Prezident Kučma si pojistil své spojence v době předvolební kampaně rozdáváním státního majetku, čímž rozšířil své ekonomické zájmy a moc. Státní majetek byl rozdělán i mezi osoby spojené s organizovaným zločinem, například Kučmovu hlavnímu poradci O. Volkovi. Tito oligarchové pak měli vliv jak na politiku, tak i na ekonomiku státu.⁸⁰

Součástí kampaně se stalo i velké množství anonymně tištěných materiálů napadajících prezidentské kandidáty. Ministr vnitra dal za pravdu 23 stížnostem ze 71. Ovšem množství neoprávněně tištěných materiálů vrhající negativní světlo na kandidáty jednoznačně přesáhlo 71 a žádný viník nebyl ani zatčen ani odsouzen. V případě, že se ale jednalo o pomluvu prezidenta Kučmy, pak došlo k příslušnému zásahu státních orgánů. Například zatčení fotografa nevládní organizace „MY“, jenž sbíral kompromitující informace o prezidentu Kučmovi. Nepravdivé články vydávané v neprospěch kandidátů nebyly publikovány pouze anonymně, ale také ve falešných výtiscích skutečně existujících deníků. Stalo se tomu tak například v Ternopilu, kde

⁷⁶ Hlavními důvody rozporů byly pokusy Prezidenta o posílení svých pravomocí a kritika privatizace, kterou doprovázela korupce a upevňování vazeb s Ruskem.

⁷⁷ *Ukraine Presidential Elections 31 October and 14 November 1999*, Final Report, Office for Democratic Institutions and Human Rights- Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 10-12.

⁷⁸ Tamtéž, s. 10-12.

⁷⁹ Vitrenko Assassination Attempt taken to court, Aug 30, 2000.
<http://www.kyivpost.com/news/nation/detail/4237/> (21.4.2011).

⁸⁰ Kubicek, P. (2001): *The Limits of electoral democracy in Ukraine*. Democratization, Volume 8, Issue 2 Summer 2001, p. 124.

bylo státem vlastněnou tiskárnou produkováno 360 000 výtisků *Sil's'ki Visti*. K další distribuci falešných výtisků *Sil's'ki Visti* došlo po prvním kole voleb, přičemž útok byl namířený proti kandidátu Symonenkovi, jenž byl v tomto periodiku podporován.⁸¹

Evropská pozorovatelská komise (EOM) obdržela mnoho stížností na porušení zákona v předvolební kampani. Stížnosti zahrnovaly psychické a fyzické vyhrožování, bránění v předvolebních mítincích, přerušení vysílání zákonem stanoveného pro kampaň jednotlivých kandidátů nebo bránění v publikaci a rozšíření propagačních materiálů.⁸²

4.4.1. Financování kampaně

Na financování kampaně dohlíželo několik institucí – Národní banka Ukrajiny, Státní daňový úřad a Volební rada. Ačkoliv úkolem Státního daňového úřadu byl dohled na čistý původ darovaných peněz a jeho pracovníci pracovali velice intenzivně, v závěru bylo odmítnuto pouze 1, 65 % darovaných částek. Kandidát byl povinen vykazovat veškeré finanční dary, zdroje a výdaje na kampaň ve svém osobním předvolebním fondu. Fond poskytoval větší průhlednost financování kampaně, ale i přes to si mnoho kandidátů stěžovalo, že reálné výdaje na kampaň některých kandidátů byly mnohem vyšší, než vyplývalo z údajů fondu. Například prezidentský kandidát Kostěnko si stěžoval u Volební rady, že výdaje prezidenta Kučmy na televizní reklamu jsou stejně velké jako Kostěnkovo výdaje, ačkoliv bylo očividné, že v této oblasti Kučma utratil daleko více peněz. Tento případ se nedostal ani před soud.⁸³

4.4.2. Nezávislost médií

Kučma krátce po svém zvolení v roce 1994 zrušil Národní radu pro televizní a rozhlasové vysílání. Namísto původní Rady pak vydal dekret, kterým založil v roce 1995 Státní komisi pro rádiové a televizní vysílání. Předseda komise byl jmenován prezidentem, jemuž byl i odpovědný. Z podnětu parlamentu byla v roce 1997 obnovena Rada pro televizní a rozhlasové vysílání, ovšem tentokrát bylo jmenování jejích členů

⁸¹ *Ukraine Presidential Elections 31 October and 14 November 1999*, Final Report, Office for Democratic Institutions and Human Rights- Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 10-15.

⁸² *Tamtéž*, s. 10-16.

⁸³ *Ukraine Presidential Elections 31 October and 14 November 1999*, Final Report, Office for Democratic Institutions and Human Rights- Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 10-15.

rozděleno mezi parlament a prezidenta. Rada plnila řádně své úkoly během následujících voleb do parlamentu v roce 1998, ovšem na počátku předvolební prezidentské kampaně byla její činnost paralyzována. V této době mělo totiž dojít k nominaci nových členů, a ze strany parlamentu se tomu tak i stalo. Nicméně prezident jmenování členů účelově odkládal až do června 2000 a Rada se tak zcelaablokovala, díky čemuž opozičním médiím nemohly být vydány nové licence.⁸⁴

Zákon o prezidentských volbách se před prezidentskými volbami v roce 1999 více specifikoval. Článek č. 7 přiznává jednotlivým kandidátům určitý časový rozsah v médiích a garantuje neomezený přístup novinářů na veřejné události. Kandidátům tak bylo garantováno stejné množství času a prostoru ve státních médiích pro jejich propagaci a zároveň měli právo na neplacenou reklamu ve státem vlastněných novinách. Zákon byl sice přijat, problémem však byla jeho praxe. Kučma se i přes existenci zmiňovaného zákona snažil získat kontrolu nad médii, v důsledku čehož v předvolební kampani převládly polo-oficiální praktiky.⁸⁵

Rozpor v legislativě je patrný i v článku 12 Zákona o televizním a rádiovém vysílání, který stanovil, že elektronická média byla povinna informovat občany o politickém vývoji země a musela reflektovat události z oblasti legislativy, exekutivy a soudnictví. Státní média se pak oháněla argumentem, že na základě tohoto zákona byla nucena věnovat svůj čas a prostor nejružnějším prezidentským aktivitám. Legislativní činnost ale často reportována nebyla, jelikož několik kandidátů zasedalo v parlamentu a dle médií by to bylo znevýhodnění rovných podmínek kandidátů.⁸⁶

Dalším předpisem ovlivňujícím předvolební kampaň byl článek číslo 8 Zákona o státním tajemství, který umožňoval restrikcii médií v zájmu ochrany státního tajemství, výkonu práva nebo ochrany soukromí občanů. Článek číslo 8 byl však hojně zneužíván ve prospěch stávajících elit, jako například v případě uzavření týdeníku „Politika“.

⁸⁴ Nikolayenko, Olena (2004): *Press Freedom during the 1994 and 1999 Presidential Elections in Ukraine: A Reverse Wave?*. Europe-Asia Studies, Vol. 56, No. 5, July 2004, p. 665 – 666.

⁸⁵ *Ukraine Presidential Elections 31 October and 14 November 1999*, Final Report, Office for Democratic Institutions and Human Rights- Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 19-20.

⁸⁶ *Ukraine Presidential Elections 31 October and 14 November 1999*, Final Report, Office for Democratic Institutions and Human Rights- Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 19-20.

Činnost týdeníku byla ukončena na základě vydané reportáže o korupčním prostředí okolo prezidenta Kučmy, přičemž státní orgány považovaly tento článek za prozrazení státního tajemství. Dalším státním prostředkem v neférovém boji proti médiím se stala žaloba pro urážku na cti. Pokuty byly ve všech případech takového rozsahu, že znemožnily následnou existenci médií.⁸⁷

Stav soukromých médií byl relativně na vzestupu, ale ekonomické prostředí ovládané malými skupinami oligarchů (klanů) způsobilo, že média byla postupně skupována právě těmito klany a měla sloužit k prosazování jejich ekonomických zájmů. Většina médií se tak nedala v době před volbami považovat za nezávislá. Pokud však média byla nezávislá nebo podporovala opozičního kandidáta, jejich práce jim byla stěžována státními institucemi jako například státním daňovým úřadem. Konkrétním případem bylo v roce 1999 zmrazení účtů deníku *Silski Visti*, který podporoval v předvolební kampani Oleksandra Moroze. Noviny dostaly zároveň pokutu ve výši \$178 000 za daňový únik. Podobné zmrazení účtů postihlo i televizní společnost STB.⁸⁸ Od konce května 1999 proběhly ve společnosti STB inspekce Státního daňového úřadu, licenčního inspektorátu, úřadu pro životní prostředí a zdraví, oblastního daňového úřadu, městského daňového úřadu, miličního daňového úřadu, vládní kontrolní komise a státní komise pro komunikaci. Neustálým inspekcím byly podobně vystaveny i další televizní stanice, například Černomorskaja TV, Simon TV nebo Kanál 5 pro Dněpropetrovskou oblast.⁸⁹ Rada Evropy prováděla v předvolební době výzkum, jehož závěrem byl obrovský nárůst počtu neohlášených auditů a bezpečnostních inspekcí v mediálních společnostech právě v předvolebním období.⁹⁰

Státní média zobrazovala opoziční kandidáty v negativním světle. Příkladem je Petro Symonenko, kandidát Komunistické strany Ukrajiny, jenž byl pro Kučmu ve volbách jedním z nejsilnějších protikandidátů. Mediální obraz Komunistické strany byl zaměřen na pošpiňování komunistické ideologie a zdůrazňoval konkrétní historické

⁸⁷ Nikolayenko, Olena (2004): *Press Freedom during the 1994 and 1999 Presidential Elections in Ukraine: A Reverse Wave?*. Europe-Asia Studies, Vol. 56, No. 5, July 2004, p. 667- 671.

⁸⁸ *Tamtéž*, s. 667- 671.

⁸⁹ *Ukraine Presidential Elections 31 October and 14 November 1999*, Final Report, Office for Democratic Institutions and Human Rights- Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 22-23.

⁹⁰ Nikolayenko, Olena (2004): *Press Freedom during the 1994 and 1999 Presidential Elections in Ukraine: A Reverse Wave?*. Europe-Asia Studies, Vol. 56, No. 5, July 2004, p. 667- 669.

negativní události. Tiskový orgán Komunistické strany pak obvinil Kučmu z užívání „praktik buržoazních zemí“ zahrnujících zastrašování, vydírání, rozsáhlé lži, diskreditace a pomlouvání protikandidátů. Dalším vysoce znevýhodněným kandidátem byl předseda Socialistické strany Oleksandr Moroz. Diskreditační kampaň potvrdil i Evropský institut pro média, který zároveň shledal porušení zákona a zneužití pravomocí ve větším množství případů, než tomu bylo v předvolební kampani v roce 1994.⁹¹

Výzkum Freedom House ukázal, že stupeň represí proti médiím stoupl od posledních prezidentských voleb v roce 1994 z 0 na 5.⁹² Výbor na ochranu novinářů zase reportoval zvýšení intenzity a počtu útoků na novináře.⁹³

4.5. Průběh voleb

4.5.1. Průběh prvního kola

Po prvním kole voleb došli pozorovatelé OBSE⁹⁴ k závěru, že samotná volba proběhla v pořádku ve třech čtvrtinách pozorovaných volebních místností. Zpráva o průběhu voleb odhalila i mnoho nedostatků. Pozorovatelé například viděli několik voličů vhazovat více jak jeden volební lístek. V Oděse dokonce došlo k natočení podobného případu kamerou místní televize, ovšem k nápravě zmíněného selhání nedošlo. Dalším nezvyklým chováním byla asistence při volbě na požádání voliče, ačkoliv volba měla být tajná. Asistence navíc využívalo překvapivě hodně voličů (27%). V mnoha případech byly volbě přítomny další osoby, které měli údajně být ze Státního bezpečnostního úřadu.⁹⁵

Přítomnost dalších osob dohlížejících na samotnou volbu byla zaznamenána i na některých vysokých školách, přičemž v některých případech bylo studentům nařízeno zůstat na univerzitě v den voleb, ačkoliv volba probíhala během víkendu. V jednom

⁹¹ Nikolayenko, Olena (2004): *Press Freedom during the 1994 and 1999 Presidential Elections in Ukraine: A Reverse Wave?*. Europe-Asia Studies, Vol. 56, No. 5, July 2004, p. 665 – 666.

⁹² Stupeň 5 odpovídá semi-konsolidovaným autoritářským režimům

⁹³ Nikolayenko, Olena (2004): *Press Freedom during the 1994 and 1999 Presidential Elections in Ukraine: A Reverse Wave?*. Europe-Asia Studies, Vol. 56, No. 5, July 2004, p. 665 – 666.

⁹⁴ OBSE – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OSCE – Organisation of Security and Cooperation in Europe).

⁹⁵ *Tamtéž*, s. 666.

případě zasáhl soud, který zrušil nařízení univerzity, ale na mnoha dalších univerzitách studenti opravdu nemohli jet o víkendu domů.

Nesrovnalosti byly zjištěny taktéž v Žitomirské oblasti, kde došlo k manipulaci s volebními výsledky. V jedné volební místnosti měl údajně Kučma získat 304 hlasů a jeho nejsilnější protikandidát Symonenko 104 hlasů. Po naléhání Symonenkova zástupce na přepočítání hlasů bylo zjištěno, že 304 hlasů obdržel právě Symonenko a nikoliv Kučma. Někteří pozorovatelé upozornili na použití seznamu voličů z roku 1994 a někteří naopak upozornili na tzv. mrtvé duše v seznamu voličů. Fakt, že seznamy voličů nebyly zcela v pořádku, neukazuje na průhledný průběh voleb.⁹⁶

4.5.2. Výsledky prvního kola (31. října)

Prvního kola se účastnilo 15 kandidátů, přičemž následující tabulce jsou uvedeny výsledky 5 nejúspěšnějších aktérů.

Tabulka č. 3: Výsledky hlasování prvního kola voleb v roce 1999

Kandidáti	Politická strana	Počet platných hlasů	Procentuální počet platných hlasů
Leonid Kučma	Nezávislý	9 598 672	36,49%
Petro Symonenko	Komunistická strana	5 849 077	22,24%
Moroz Oleksandr	Socialistická strana Ukrajiny	2 969 896	11,29%
Natalija Vitrenková	Progresivní socialistická strana	2 886 972	10,97%
Jevgen Marčuk	Volební blok Jevgena Marčuka	2 138 356	8,13%
Zbývající kandidáti a hlasy proti všem	Různé	1 823 441	7,22%

Zdroj: <http://www.electionguide.org/results.php?ID=796> (21. 4. 2011).

4.5.3. Průběh druhého kola (14. listopadu)

Ve druhém kole byly zjištěny nedostatky v přibližně stejném množství volebních místností jako v kole prvním, ovšem porušení pravidel byla mnohem závažnější.

⁹⁶ *Ukraine Presidential Elections 31 October and 14 November 1999*, Final Report, Office for Democratic Institutions and Human Rights- Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 25-27.

Překvapivé bylo i zvýšení volební účasti ve druhém kole. Oproti předchozímu kolu vzrostla volební účast ze 70,15% na 74,87%, přičemž v některých volebních obvodech byl nárůst až o 20%. To může indikovat manipulaci s hlasy. Také byl zjištěn větší počet osob, jimž nebyl kontrolován doklad totožnosti. Někde bylo odhaleno, že podpisy voličů v prvním a druhém kole jsou odlišné. Závažným faktem bylo, že mnoho voličů vhazovalo do urny více než jeden volební lístek, načež v několika případech dokonce došlo k ucpání volení urny, právě z důvodu vhazování více volebních lístků. Také vzrostl počet státních dozorců přítomných ve volebních místnostech. V podstatě lze konstatovat, že všechny prohřešky z prvního kola se opakovaly i v kole druhém, přičemž jejich výčet byl ještě rozšířen.⁹⁷

Stížností na volební průběh bylo 192, přičemž většinu z nich podávali sami kandidáti nebo jejich zástupci. Vyřešeno bylo však pouhé minimum stížností. Navíc samotné volební komise fungovaly jako kvazi-orgán řešící stížnosti, aniž by měl tento výkon funkce jakoukoliv oporu v zákonu. Stížnosti se týkaly zejména přestupků při registraci kandidátů, utváření volebních komisí, nezákonné kampaně, bránění v kampani, pomluv a nepřiměřené ovlivňování zahrnující i samotný volební den.⁹⁸

Do druhého kola postoupili dva nejsilnější kandidáti, tedy Leonid Kučma a Petro Symonenko. P. Symonenko se dostal do druhého kola díky roztržitosti opozice, jejíž hlasy byly rozptýlené mezi více kandidátů. Druhé kolo tak představovalo volbu mezi menším zlem, vzhledem k Symonenkovo radikálním názorům a příslušnosti ke Komunistické straně.⁹⁹ Volební výsledky dopadly následovně, viz následující tabulka.

Příloha č. 4: Výsledky hlasování druhého kola v roce 1999

Kandidáti	Politická strana	Počet platných hlasů	Procentuální počet platných hlasů
Leonid Kučma	Nezávislý	15 870 722	57,70%
Petro Symonenko	Komunistická strana	10 665 420	38,77%

Zdroj: <http://www.electionguide.org/results.php?ID=796> (21. 4 .2011).

⁹⁷ *Ukraine Presidential Elections 31 October and 14 November 1999*, Final Report, Office for Democratic Institutions and Human Rights- Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 25-30.

⁹⁸ *Ukraine Presidential Elections 31 October and 14 November 1999*, Final Report, Office for Democratic Institutions and Human Rights- Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 27-33

⁹⁹ Kubicek, P. (2001): *The Limits of electoral democracy in Ukraine*. Democratization, Volume 8, Issue 2 Summer 2001, p. 121.

5. Volby 2004 aneb Oranžová revoluce

5.1. Události předcházející volby

Prezidentské volby v roce 2004 byly velice důležité pro budoucnost Ukrajiny. Pro prezidenta Kučmu bylo z hlediska Ústavy nemožné kandidovat po třetí v řadě, a i proto ve společnosti panovala určitá naděje na změnu a případné reformy. Zároveň se zformovala silná a relativně jednotná opozice „síla lidu“ okolo bývalého premiéra Viktora Juščenka, která byla podporovaná západními zeměmi.¹⁰⁰ Politický konflikt se rozdělil mezi V. Juščenka, jenž sjednotil politické síly na západě země, a unii politických skupin z východních regionů a Kyjeva v čele s prezidentem Kučmou a V. Janukovyčem, kterého si Kučma vybral jako svého možného nástupce na prezidentský post.¹⁰¹

Prezident Kučma se ovšem nechtěl vzdát své moci a již v roce 2000 vypsál referendum, jehož zamýšleným cílem bylo posílit prezidentské pravomoci a umožnit kandidaturu na třetí funkční období za sebou. Pomocí referenda chtěl Kučma změnit Ústavu, ačkoliv tento postup nebyl na základě zákona možný. Dodatky k Ústavě mohly být schváleny pouze se souhlasem Národní rady¹⁰².¹⁰³ Následně Kučma žádal Ústavní soud o vyjádření k jeho budoucí kandidatuře.¹⁰⁴ Ústavní soud překvapivě prohlásil, že Kučma může ve volbách v roce 2004 kandidovat s odůvodněním, že Ústava byla přijata v roce 1996 a prezident zahájil své první funkční období před jejím přijetím.¹⁰⁵ I přes rozhodnutí soudu se ovšem nakonec rozhodl nekandidovat. Jeho novým pravděpodobným zamýšleným cílem byl post úřadu premiéra s posílenými pravomocemi, v důsledku čehož se začala připravovat změna Ústavy ve smyslu posílení pravomocí premiéra a omezení pravomocí prezidenta.¹⁰⁶ Prezident si chtěl zajistit podporu u ruských sousedů, a proto v roce 2003 uzavřel smlouvu o vytvoření

¹⁰⁰ Freedomhouse (2006): *Ukraine 2004*. Nations in Transit Final report, Freedom House p.

11 <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&nit=347&year=2004> (21. 4. 2011).

¹⁰¹ Samokhvalov, Vsevolod (2006): *Ukraine and the Orange Revolution: Democracy or a 'Velvet Restoration'?*. Southeast European and Black Sea Studies, Vol. 6, No. 2, June 2006, p. 257.

¹⁰² Národní rada je označení pro ukrajinský parlament.

¹⁰³ D'Anieri, Paul (2007): *Undersatnding Ukrainian Politics*. M. E. Sharpe, Inc. New York, p. 90-91.

¹⁰⁴ Mlejnek, Josef jr. (2004): *Ukrajinské volby – krajina před čtvrtým kolem*. Revue politika, č. 10/2004, s. 1-5 <http://www.revuepolitika.cz/clanky/734/ukrajinske-volby-krajina-pred-ctvrtym-kolem> (23. 4. 2011).

¹⁰⁵ Freedomhouse (2006): *Ukraine 2004*. Nations in Transit Final report, Freedom House p.

11 <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&nit=347&year=2004> (21. 4. 2011).

¹⁰⁶ Mlejnek, Josef jr. (2004): *Ukrajinské volby – krajina před čtvrtým kolem*. Revue politika, č. 10/2004, s. 1-5 <http://www.revuepolitika.cz/clanky/734/ukrajinske-volby-krajina-pred-ctvrtym-kolem> (23. 4. 2011).

ekonomické unie mezi Ukrajinou a Ruskem výměnou za podporu při prezidentských volbách. Proti uzavření smlouvy a netransparentnosti celého procesu protestovala jednak demokratická opozice, ale i sami představitelé vlády. Rusko tedy mělo velký vliv na průběh Janukovyčovo předvolební kampaně i na samotné volby.¹⁰⁷

Prezidentské volby nepochybně ovlivnila aféra Kučmagate. Jednalo se o zveřejněnou nahrávku prezidenta Kučmy, který si ve své prezidentské kanceláři objednával vraždu novináře H. Gongadzeho. Nahrávku zveřejnil šéf bezpečnosti Melnyčenko. Kučma sice tehdy aféru ustál, ovšem vleklé politické krizi již nezabránil.¹⁰⁸ Nahrávka zachytila také prezidenta vyhrožujícího Viktoru Janukovyčovi, že pokud nebude ve volbách v roce 1999 znovu zvolen prezidentem, bude Doněcký gubernátor sloužit své období leda tak ve vězení.¹⁰⁹ Dalším skandálem na mezinárodní úrovni byl prodej pasivních radarů Kolčuga do Iráku.¹¹⁰

Parlamentní volby v roce 2002 umožnily vstup demokratické opozice do parlamentu, její role zde však byla minimální vzhledem k legislativnímu nastavení pravomocí členů parlamentu a volebnímu systému.¹¹¹ Volební systém byl smíšený, tedy rozdělený na proporční a většinovou složku. Vzhledem k neexistenci tradičních politických stran, ale spíše oligarchických skupin ovládajících uměle vytvořené politické strany, volební systém nikterak nepřispíval ke vzniku tradičních politických stran.¹¹²

Juščenkova strana Naše Ukrajina získala v roce 2002 v poměrné části 23,5% a společně s tehdejší blízkou spojenkyní Julií Tymošenkovou, jejíž blok získal 7,3% hlasů v poměrné části, zabránili prezidentovi Kučmovi v ovládnutí ústavní většiny

¹⁰⁷ Freedomhouse (2006): *Ukraine 2004*. Nations in Transit Final report, Freedom House p.

2 <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&nit=347&year=2004> (21. 4. 2011).

¹⁰⁸ D'Anieri, Paul (2007): *Undersatnding Ukrainian Politics*. M. E. Sharpe, Inc. New York, p. 92-93.

¹⁰⁹ *Ukraine Tape Scandal Whistleblower Attacks Premiere*. BBC Monitoring Former soviet Union. November 2004.

<http://search.proquest.com.ezproxy.is.cuni.cz/docview/460557850/12F021B096E111A6E00/19?accountid=35514> (28. 4. 2011)

¹¹⁰ Mlejnek, Josef jr. (2004): *Ukrajinské volby – krajina před čtvrtým kolem*. Revue politika, č. 10/2004 <http://www.revuepolitika.cz/clanky/734/ukrajinske-volby-krajina-pred-ctvrtym-kolem> (23. 4. 2011).

¹¹¹ Freedomhouse (2006): *Ukraine 2004*. Nations in Transit Final report, Freedom House p.

2 <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&nit=347&year=2004> (21. 4. 2011).

v parlamentu. Ve druhé většinové části volebního systému zvítězili převážně nezávislí kandidáti podporovaní oligarchickými skupinami. Důvodem bylo nastavení jednomandátových obvodů, které napomáhalo uplácení a vydírání voličů.¹¹³

Prezident tehdy mohl jmenovat premiéra zcela podle své vůle, nebyl však schopen prosadit změnu Ústavy, která by mu umožnila legálně kandidovat potřetí. Nemožnost prosadit změnu Ústavy a neustále se zvyšující preference V. Juščenka, vedla prezidenta k přípravě svého kandidáta pro budoucí prezidentské volby. Jeho nástupcem se měl stát tehdejší premiér Viktor Janukovyč.¹¹⁴

5.2. Legislativní rámec

Prezidentské volby se v roce 2004 opíraly o Ústavu, dále obměněný Zákon o volbě prezidenta na Ukrajině z roku 2000 a Zákon o centrální volební komisi včetně instrukcí a příruček vydaných Centrální volební komisí. Rozhodnutí Centrální volební komise měla sílu zákona a jsou závazné.¹¹⁵ Nový Zákon o volbě prezidenta přinesl oproti předchozím volbám zlepšení zejména v nastavení rovných podmínek pro účastníky voleb a rovného přístupu do médií v průběhu kampaně, větší transparentnost a umožnění přístupu mezinárodním nestranným pozorovatelům k samotné volební proceduře a sčítání hlasů.

Na druhou stranu zákon vykazoval nedostatky v přístupu k domácím pozorovatelům a omezoval přístup zahraničních pozorovatelům k volebním dokumentům vydaných mimo volební místnosti a teritoriální volební komise.¹¹⁶ Pro-prezidentští poslanci dokonce v prosinci 2003 vytvořili zvláštní komisi, která se měla zabývat nevládními organizacemi sponzorovaných ze zahraničí, tedy především západními zeměmi, aby zabránili růstu domácích opozičních nevládních organizací.¹¹⁷

¹¹³ *Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 3-8.

¹¹⁴ *Tamtéž*, s. 3-9.

¹¹⁵ *Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 5.

¹¹⁶ Franklin, Jeremy (2005): *Ukraine: Presidential Election 2004*. NORDEM Report, 6/2005, p. 1-7 <http://www.ius.uio.no/smr/english/about/programmes/nordem/publications/nordem-report/2005/0605.pdf> (23.4.2011).

¹¹⁷ Kuzio, Taraz (2005): Regime type and politics in Ukraine under Kuchma. *Communist and Post-Communist Studies* 38 (2005), s. 186

Centrální volební komise nebyla navíc povinna zveřejňovat výsledky voleb z jednotlivých volebních místností, čímž se snížila transparentnost sčítání hlasů. Zákon dále stanovil, že každý kandidát má právo jmenovat dva členy volebních komisí a teritoriálních volebních komisí, přičemž mnoho prezidentských kandidátů kandidovalo jenom formálně (tzv. techničtí kandidáti) a ve skutečnosti podporovali V. Janukovyče. Volební komise tudíž byly v mnoha případech značně zaujaté. Seznam voličů byla další oblast, která nebyla dostatečně regulována. Tvoření seznamu voličů bylo v kompetencích lokálních autorit a nebyly nikterak centrálně unifikovány, a proto v mnoha volebních místnostech byly použity zcela neaktuální seznamy.¹¹⁸

Ačkoliv se legislativní stránka voleb oproti předcházejícímu volebnímu období zlepšila, aplikace jednotlivých ustanovení byla často limitována ze strany Centrální volební komise a soudů první instance. Zákon také stanovuje definici volební kampaně, přičemž definice je velice vágní a svádí k jejímu obcházení. Lze nalézt částečnou diskriminaci nezávislých kandidátů, vzhledem k tomu, že zákon stanovil zákaz nezávislým kandidátům přijímat příspěvky od politických stran, přičemž pro kandidáty, které navrhla jiná tělesa, samozřejmě tato restrikce neplatí. Zákon dále například zakazuje kandidátům vést kampaň v zahraničí. Asi za největší exces v zákoně lze považovat čl. 80 Zákona o volbě prezidenta, na základě kterého lze prohlásit volby za neplatné, jestliže jsou zjištěny nesrovnalosti u více jak 10% voličů, což lze zároveň chápat jako 10 % toleranci pro nezákonné praktiky během voleb.¹¹⁹

5.3. Registrace kandidátů

Kandidát na prezidenta může být nominován buď politickou stranou, blokem politických stran nebo se může dokonce nominovat sám. Oproti předchozí volbě v roce 1999 byl snížen počet podpisů nutných pro kandidaturu, a to na 500 000. Každý kandidát musí také vložit finanční depozit, který činí zhruba 72 000 EUR. Z celkových 26 nominovaných kandidátů jeden stáhl svou kandidaturu před sečtením podpisů a druhý musel odstoupit z důvodu nedostatečného množství podpisů. Zahraniční pozorovatelé obdrželi mnoho stížností, že není možné, aby někteří kandidáti

¹¹⁸ *Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 6-8.

¹¹⁹ *Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 6-8.

nashromáždili půl milionu podpisů, když nevedli celostátní kampaň a veřejnost o nich tudíž neměla širší povědomí. Na získání jejich podpisů se měl podílet státní aparát. Taktéž podpisy na petici podporující kandidaturu V. Janukovyče nebyly získány zcela čistě. Někteří státní zaměstnanci byli nuceni petici podepsat pod hrozbou propuštění z práce. Navíc Centrální volební komise neměla opět dostatek času podpisy řádně verifikovat.¹²⁰

5.4. Předvolební kampaň prvního a druhého volebního kola

Rétorika celé kampaně podněcovala rozpory mezi kandidáty a obecně se kampaň polarizovala do dvou bloků. Oproti předchozím volbám však došlo k pokroku vzhledem k reportům mezinárodních pozorovatelů, kteří zachytili méně závažných porušení zákona než v předchozích volbách. Ovšem i přesto se událo několik událostí, které se jednoznačně nedají považovat za demokratické politické praktiky. Lze mezi ně zahrnout výbuch na Kyjevském tržišti, na jehož následky jeden člověk zahynul a další byli zraněni. Z útoku byli obviněni členové Juščenkova bloku Naše Ukrajina, jeho představitelé však spolupráci na útoku rezolutně popřeli. Dalším vážným zásahem do kampaně byla otrava V. Juščenka. Ten onemocněl neznámou chorobou, byl převezen do nemocnice v Rakousku, a nemohl se tudíž po určitou dobu osobně účastnit kampaně. Otrava mu navíc způsobila zohyzdění obličeje, které doprovázely velké bolesti po celou dobu kampaně. Dalším excesem bylo hození vajíčka po V. Janukovyčovi, který z útoku obvinil Juščenkovo lidi. Útok se však obešel bez zranění.¹²¹ V některých oblastech Ukrajiny byl mezi obyvatelstvo rozšířen falešný materiál vrhající negativní světlo na V. Juščenka. Na Krymu se dokonce objevil leták, který měl být psán V. Juščenkem, slibující vyhnání Rusů z Krymu a navrácení území Tatarům.¹²²

Po prvním kole byla kampaň zahájena relativně pozdě, jelikož na základě zákona bylo nutné počkat na vyhlášení výsledků Centrální volební komisí. Komise s ohlášením

¹²⁰ Franklin, Jeremy (2005): *Ukraine: Presidential Election 2004*. NORDEM Report, 6/2005, p. 1-13 <http://www.ius.uio.no/smr/english/about/programmes/nordem/publications/nordem-report/2005/0605.pdf> (23.4.2011).

¹²¹ *Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 15.

¹²² Franklin, Jeremy (2005): *Ukraine: Presidential Election 2004*. NORDEM Report, 6/2005, p. 15 <http://www.ius.uio.no/smr/english/about/programmes/nordem/publications/nordem-report/2005/0605.pdf> (23.4.2011).

výsledků otálela a využila maximum času, který jí zákon umožňuje. Volební kampaň pak trvala pouhých 9 dní.¹²³

5.4.1. Nezávislost Médíí

Zákon o volbě prezidenta poskytuje podrobnou úpravu pro elektronická a tištěná média v době předvolební kampaně. Kandidátům je poskytnut stejný prostor v masových médiích. Regulace nerozlišovala mezi státními a soukromými médii, tudíž soukromá média musela taktéž poskytnout stejný prostor všem kandidátům. Centrální volební komise měla pravomoc dočasně pozastavit činnost médií v případě, že stranily některému z kandidátů. Komise však zmíněnou možnost nevyužila, ačkoliv očividně došlo několikrát k přednostňování V. Janukovyče.¹²⁴

Pod vlivem tlaku událostí okolo skandálů Kučmagate byla Národní rada nucena v roce 2003 přijmout dodatek k Zákonu o státním tajemství, který definoval supervizora, v jehož pravomoci bylo klasifikovat, co jsou to citlivé informace. Následně byl přijat dodatek umožňující tajné službě zadržet novináře podezřelého z odhalení citlivých informací a užívání nelegálních praktik, mezi něž lze zahrnout užití informačních technologií, odposlech telefonních hovorů etc. Mezinárodní federace žurnalistů označila tento zákon za jedno z největších ohrožení svobody tisku od pádu Sovětského svazu.¹²⁵

Mezinárodní pozorovatelé také kritizovali tzv. temnyky. Temnyky pocházely původně z Ruska a jednalo se v překladu o témata týdne. Byly to v podstatě instrukce pro televizní stanice, o jakých tématech mají reportovat a jakým způsobem mají být události popsány.¹²⁶ Jednalo se o jistou formu cenzury, jež je však podle čl. 15 Ústavy zakázána.

¹²³ **Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004.** OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 19-20.

¹²⁴ **Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004.** OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 19-20.

¹²⁵ Nikolayenko, Olena (2004): **Press Freedom during the 1994 and 1999 Presidential Elections in Ukraine: A Reverse Wave?**. Europe-Asia Studies, Vol. 56, No. 5, July 2004, p. 670.

¹²⁶ Negotiating the News, **Ukraine**, Vol. 15, No. 2 (D) – March 2003, s. 14 <http://www.hrw.org> (27. 4. 2011)

Pro tyto volby se Státní daňový úřad zavázal, že nebude zahajovat žádná řízení ve společnostech provozující média v době předvolební kampaně, ovšem i přes to v některých případech docházelo ke kladení překážek jednotlivým médiím. Například Kanál 5, referující o V. Juščenkovi v pozitivním světle, se musel vyrovnat s řadou nepřijemností. Někteří jeho pracovníci zahájili protestní hladovku, která trvala dlouhých 9 dní, a nakonec bylo jejich požadavkům vyhověno a státní autority přestaly zasahovat do práv společnosti.¹²⁷

Lze konstatovat, že média neinformovala rovnocenně a nestranně o všech kandidátech. Základní informace o kandidátech sice byly zveřejněny, ale jejich politické programy byly opomíjeny. V. Janukovyč byl zvýhodněn v kampani neustálým informováním o premiéřské činnosti, načež tyto zprávy nesly spíše charakter kampaně.¹²⁸ Nevládní organizace Freedom house ohodnotila nezávislost médií známkou 5,5, která představuje druhé nejhorší ohodnocení z hlediska demokratičnosti.¹²⁹

5.5. Volební den (31. října)

V den voleb vystoupil prezident Kučma s prohlášením: *„Nikde nemohou agresivní minority diktovat svou vůli celé společnosti. Prezident zvolený demokraticky a na základě zákonů se stane prezidentem občanů, kteří ho volili, ale také občanů, kteří ho nevolili. Toto je pravidlo demokratických zemí. Stát nedovolí žádné porušení zákona nebo pořádku.“* Tímto prohlášením se prezident snažil zastrašit občany volící opoziční kandidáty, ovšem jeho prohlášení mělo zcela opačný efekt.¹³⁰

Mezinárodním pozorovatelům byl, kromě sedmi případů, umožněn přístup do volebních místností a členové volebních komisí se víceméně snažili spolupracovat a dodržovat procedury stanovené zákonem.¹³¹

¹²⁷ **Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004.** OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 20-21.

¹²⁸ **Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004.** OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 20-21.

¹²⁹ Sushko, Oleksandr – Prystayko, Olena (2010): **Ukraine.** Nations in transits 2010, Freedomhouse. p.1 <http://www.freedomhouse.org/images/File/nit/2010/NIT2010Ukrainefinal2.pdf> (27.3.2011).

¹³⁰ Samokhvalov, Vsevolod (2006): **Ukraine and the Orange Revolution: Democracy or a 'Velvet Restoration'?** Southeast European and Black Sea Studies, Vol. 6, No. 2, June 2006, p. 258.

¹³¹ **Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004.** OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 25.

I přes to však mezinárodní pozorovatelé hlásili hned několik případů porušení zákona. Byla mezi nimi hlášení o neadekvátním vybavení volebních místností, přelidnění volebních místností, skupinové hlasování nebo přítomnost policie ve 40 % pozorovaných volebních místnostech. Navíc došlo i k zastrašování členů volebních komisí či pozorovatelských misí. Někteří voliči nebyli na seznamu voličů, jiní na něj byli přidáni, přičemž očividně došlo v několika případech k použití falešných identifikačních dokumentů.¹³² V případě, že volič nebyl na seznamu voličů, musel jít k soudu, kde byla chyba napravena. V některých případech si soud vyžádal administrativní poplatek, který ovšem nebyl standardní procedurou. Celkem ve 225 volebních místnostech byly podány žádosti o napravení chyby v registraci kandidátů, která jim bránila v samotné volbě, přičemž se nejednalo o pouhých pár voličů, ale průměrně 800 voličů v každé z inkriminovaných volebních místností. Na základě pozorování bylo vyhodnoceno, že seznam voličů byl velmi špatný až špatný.¹³³

Tajné hlasování nebylo dodrženo ve 28 % pozorovaných volebních místnostech, ve 13 % byla hlášena skupinová volba a ojediněle bylo oznámeno otevřené hlasování, kdy voliči museli před vhozením lístku do urny veřejně ukázat, pro koho hlasovali. V den voleb došlo k tomu, že někteří členové volebních komisí, jmenovaní opozicí, byli propuštěni, což významně zpochybňovalo akurátnost voleb.¹³⁴ Jeden mezinárodní pozorovatel pak upozornil na velice závažný přestupek, kdy skupina mužů stála před volební místností a nabízela úplatky starým a nemajetným lidem výměnou za hlas pro V. Janukovyče. Na úrovni teritoriálních volebních komisí bylo pak hlášeno falšování podpisů členů volebních komisí z jednotlivých volebních místností.¹³⁵

¹³² Franklin, Jeremy (2005): *Ukraine: Presidential Election 2004*. NORDEM Report, 6/2005, p. 17. <http://www.ius.uio.no/smr/english/about/programmes/nordem/publications/nordem-report/2005/0605.pdf> (23.4.2011)

¹³³ *Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 25-26.

¹³⁴ *Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 25-26.

¹³⁵ Franklin, Jeremy (2005): *Ukraine: Presidential Election 2004*. NORDEM Report, 6/2005, p. 20-21. <http://www.ius.uio.no/smr/english/about/programmes/nordem/publications/nordem-report/2005/0605.pdf> (23.4.2011).

Výsledky nejúspěšnějších kandidátů z prvního kola jsou uvedeny v následující tabulce.¹³⁶ Nebylo překvapivé, že dvěma nejúspěšnějšími kandidáty se stali V. Juščenko a V. Janukovyč, kteří postoupili do druhého kola.

Příloha č. 5: Výsledky hlasování prvního kola voleb v roce 2004

Kandidáti	Politická strana	Počet platných hlasů	Počet platných hlasů v %
Viktor Juščenko	Naše Ukrajina	11 125 395	41,96%
Viktor Janukovyč	Strana regionů	10 969 579	41,37%
Oleksandr Moroz	Socialistická strana	1 621 154	6,11%
Petro Symonenko	Komunistická strana	1 388 045	5,24%
Natalija Vitrenková	Progresivní socialistická strana	426 897	1,61%
Anatolij K. Kinach	Strana průmyslníků a podnikatelů	260 890	0,98%
Alexandr M. Jakovenko	Komunistická strana dělníků a zemědělců	218 214	0,82%
Alexandr Rzavský	Sjednocená rodinná strana	10 664	0,04%
Alexandr Bazilijuk	Slovanská strana	8 917	0,03%
Zbývající kandidáti	neuvedeno	484 369	1,84%

Zdroj: <http://www.electionguide.org/results.php?ID=267> (26.4.2011).

5.6. Druhý volební den (21. listopadu)

Podmínky volby ve druhém kole byly vyhodnoceny za méně uspokojivé než v kole předchozím, ačkoliv byla zachována klidná atmosféra po celý průběh voleb. Došlo k většímu počtu vážných pochybení včetně například toho, že voliči byli převáženi od jedné volební místnosti k druhé, přičemž jeden volič hlasoval několikrát. V den před volbami došlo opět k propuštění několika stovek členů volebních komisí jmenovaných opozičními kandidáty, přičemž ani tentokrát nebyl sdělen žádný důvod jejich odvolání. V jedné volební místnosti stáli u vstupu i uvnitř tzv. muži v černém, kteří dohlíželi na samotnou volbu jako údajní pozorovatelé V. Janukovyče. Opoziční pozorovatel byl spatřen v jednom případě, byla jí starší žena pověřená týmem V.

Juščenka a zmiňovaní muži v černém jí následovali všude, kam se pohnula. Dalším pozorovatelům opozičních kandidátů byl odepřen přístup do volebních místností.¹³⁷

Stejně jako v prvním kole byly objeveny nedostatky a porušení zákona více ve východní a centrální části Ukrajiny. Například na východě v Doněckém regionu se volební účast vyšplhala na 96%, což indikuje množnou manipulaci s výsledky. Ačkoliv byla volební účast tak vysoká, přelidnění¹³⁸ bylo hlášeno pouze ve 4 % případů, zatímco v jiných oblastech, kde byla volební účast podstatně menší, bylo hlášeno přelidnění například ve 13 % případů. Mezinárodní pozorovatelé si v několika případech všimli hlasovacích lístků neobsahujících podpis a razítko příslušné volební komise, čímž se stávaly neplatnými. Dále byly hlášeny podobné nedostatky jako v prvním kole, například porušení tajného hlasování zhruba ve 4 % případů, přítomnost propagačních materiálů kandidátů uvnitř volební místnosti, přítomnost policie v 59 % případů a průměrně v každé šesté komisi byl zbaven funkce jeden opoziční člen. V některých případech byli přítomni pozorovatelé jednotlivých kandidátů natáčejících na kameru samotné hlasování, čímž byl vytvářen tlak na voliče. Asi nejzávažnějším odhaleným podvodem byl převoz voličů od jedné místnosti k druhé, což se dělo nejméně ve 24 případech a dalších 44 takových případů bylo pozorovatelům nahlášeno.¹³⁹

Za další anomálii lze považovat zhruba 5 % voličů, kteří byli přidáni na seznam voličů přímo ve volební den. Oproti předchozímu hlasování ubylo voličů, kteří se museli dodatečně registrovat u soudu, ovšem Centrální volební komise nebyla schopná sdělit, kolik bylo registrováno nových voličů během jednotlivých kol, což působilo přinejmenším zvláště. Další podezření bylo vzneseno na mobilní urny, kterých bylo podstatně více ve východních oblastech země. Mobilní urny obecně nebyly

¹³⁷ Franklin, Jeremy (2005): *Ukraine: Presidential Election 2004*. NORDEM Report, 6/2005, p. 20-22 <http://www.ius.uio.no/smr/english/about/programmes/nordem/publications/nordem-report/2005/0605.pdf> (23.4.2011).

¹³⁸ Počet voličů registrovaných na jednu volební místnost byl značně vysoký a často tak docházelo k přelidnění. Zákon stanovil mezní limit 3000 registrovaných voličů na 1 volební místnost, v mnoha místnostech bylo však registrováno i více voličů.

¹³⁹ *Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 26 – 29.

doprovázeny mezinárodními pozorovateli, proto sváděly k manipulacím. Celé druhé volební kolo bylo vyhodnoceno mezinárodními pozorovateli z 12 % negativně.¹⁴⁰

Mezinárodní pozorovatelé shledali mnoho nesrovnalostí i při sčítání výsledků jako například doručení nezapečetěných urn do teritoriálních volebních komisí, zamezení přístupu pozorovatelů ke sčítání hlasů v některých volebních komisích, odepření přístupu téměř v každé třetí teritoriální komisi při zadávání dat do elektronického systému. Téměř v polovině teritoriálních volebních komisích docházelo k tomu, že jejich členové doplňovali protokoly vydané ve volebních místnostech a opět byla reportována přítomnost neoprávněných osob při sčítání hlasů, především policistů. V jedné volební komisi pozorovatelé například byli svědky zneplatnění hlasovacího lístku, který neobsahoval příslušný podpis, razítko a byl ve prospěch V. Juščenka. V případě hlasu pro V. Janukovyče se tak nedělo. Také bylo zachyceno přiřazení hlasů, které obdržel Juščenko, ve prospěch Janukovyče.¹⁴¹

5.7. Povolební vývoj

Vzhledem k obstrukcím, které Centrální volební komise prováděla ohledně zveřejnění výsledků, V. Juščenko se začal připravovat na protest proti zmanipulovaným výsledkům. Komise zveřejnila předběžné výsledky obzvláště rychle a poté další dva dny přidávala desetinky pro V. Janukovyče. Tento proces vypadal jako opatrné testování reakce opozice a jejích stoupenců na zmanipulovanou výhru V. Janukovyče.¹⁴²

Příznivci Naší Ukrajiny se sešli v Kyjevě na Náměstí nezávislosti a na dalších místech napříč celou zemí, aby podpořili vyhlášení V. Juščenka za vítěze voleb. Demonstranti zablokovali přístup do sídla vlády a do prezidentských administrativních budov. Protesty se staly masovou demonstrací proti zmanipulovaným volbám, které se

¹⁴⁰ Ve 12 % pozorovaných místností byla porušení zákonů natolik závažná, že se volba nedala považovat za objektivní.

¹⁴¹ **Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004**. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 26 – 29.

¹⁴² Mlejnek, Josef jr. (2004): **Ukrajinské volby – krajina před čtvrtým kolem**. Revue politika, č. 10/2004 <http://www.revuepolitika.cz/clanky/734/ukrajinske-volby-krajina-pred-ctvrtym-kolem> (23. 4. 2011).

účastnily stovky tisíc občanů podporovaných nevládními organizacemi. Televizní stanice Kanál 5 vysílala reportáže o protestech po celé Ukrajině.¹⁴³

Po třech dnech naprostého zmatku byly konečně Centrální volební komisí 26. listopadu vyhlášeny výsledky voleb, přičemž čtyři její členové odmítli konečné výsledky podepsat.¹⁴⁴ Výsledky druhého kola jsou uvedeny v tabulce.

Příloha č. 6: Výsledky hlasování druhého kola voleb v roce 2004

Kandidáti	Politická strana	Počet platných hlasů	Počet platných hlasů v %
Viktor Juščenko	Naše Ukrajina	14,222,289	48.51%
Viktor Janukovyč	Strana regionů	15,093,691	51.49%

Zdroj: <http://www.electionguide.org/results.php?ID=267> (26. 4. 2011)

Pod vlnou protestů probíhajících po celé zemi se sešla Národní rada za účelem schválení zákona, který by anuloval výsledky voleb, protože neodpovídaly vůli lidu.¹⁴⁵ Zároveň byl svolán kulatý stůl, jehož účastníci se dohodli na respektování rozhodnutí Nejvyššího soudu, schválení dodatků k Zákonu o volbě prezidenta, dodatků k Ústavě a zdržení se použití síly.¹⁴⁶ Legislativní dodatky byly schváleny parlamentem 8. prosince a jejich obsahem bylo mimo jiné omezení pravomocí prezidenta, jmenování nových členů Centrální volební komise, snížení počtu členů volebních komisí, přičemž oba kandidáti jmenovali počet členů volebních komisí rovnocenně. Sjednotily se pravidla pro vydávání hlasovacích lístků a chybějících voličských oprávnění. Dodatky upravily seznam osobních dokumentů možných použít k prokázání totožnosti voliče a možnost

¹⁴³ *Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 31 – 32.

¹⁴⁴ *Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 31 – 32.

¹⁴⁵ Franklin, Jeremy (2005): *Ukraine: Presidential Election 2004*. NORDEM Report, 6/2005, p. 32 <http://www.jus.uio.no/smr/english/about/programmes/nordem/publications/nordem-report/2005/0605.pdf> (23. 4. 2011).

¹⁴⁶ *Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 31 – 32.

hlasování do mobilních uren se omezila pouze na osoby s neschopností nebo omezenou schopností pohybu.¹⁴⁷

5.8. Kampaň pro opakovanou volbu

Předvolební kampaň byla oficiálně zahájena 5. prosince. Tentokrát se kampaň přiblížila mezinárodním demokratickým standardům a mezinárodní pozorovatelé oznámili respektování základních lidských a občanských práv a svobod. Podmínky kampaně byly rovné pro oba dva kandidáty. Obyvatelé celé země byli mobilizováni v rámci veřejných demonstrací, tudíž velká předvolební kampaň nebyla ani nutná. Oba kandidáti se po celou dobu osočovali a dostávali se do konfrontací, což vyvrcholilo v televizní debatě 20. prosince, kde kandidáti dostali možnost pokládat otázky přímo sami sobě bez zprostředkování moderátora. Na počátku kampaně byly zveřejněny výsledky zkoumání záhadného onemocnění V. Juščenka, kde stálo, že příčinou onemocnění byla otrava dioxinem.¹⁴⁸ Celkově lze kampaň shrnout jako mnohem více demokratickou, než v předchozích dvou kolech.

5.8.1. Média

Od spuštění masových demonstrací média změnila způsob informování veřejnosti. Oproti předchozímu období, kdy se snažila být nestranná nebo naopak stranily V. Janukovyčovi, informovala převážně o protestech po celé zemi, čímž pomáhala k mobilizaci voličů. Na počátku prosince OBSE doporučila pozorování největších televizních stanic a novin, načež média začala vykazovat značnou vyváženost reportáží pro oba kandidáty. Byly zrušeny tzv. temnyky a cílem médií se stalo působení jako diskusní fórum a zveřejňovala různé úhly pohledů. Dokonce i státní televizní stanice UT1, která dříve informovala pozitivně pouze o V. Janukovyčovi, vysílala relativně vyvážené reportáže. Bylo vyhodnoceno, že V. Janukovyč dostal zhruba 57,5% vyhrazeného času a V. Juščenko 42,4%. Z času, který UT1 věnovala V. Juščenkovi, bylo vyhodnoceno, že zhruba 35% popisovalo události ve prospěch kandidáta a zbytek reportáží obsahoval spíše neutrální tón. Podobně tomu bylo i u V. Janukovyče, o kterém bylo reportováno v pozitivním světle v 28 % případů a zbytek reportáží bylo odvysíláno

¹⁴⁷ Franklin, Jeremy (2005): *Ukraine: Presidential Election 2004*. NORDEM Report, 6/2005, p. 32 <http://www.ius.uio.no/smr/english/about/programmes/nordem/publications/nordem-report/2005/0605.pdf> (23. 4. 2011).

¹⁴⁸ *Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 33-34.

s neutrálním tónem. Soukromé televizní stanice poskytly vesměs pluralitu pohledů. Problémem se stala lokální média, která byla finančně závislá na místních autoritách, a proto například v Doněckém regionu stanice stranily jednoznačně V. Janukovyčovi a naopak například Kanál 5 stranil i nadále V. Juščenkovi.¹⁴⁹

5.9. Volební den (26. prosince)

Průběh samotného volebního dne byl obecně hodnocen pozitivně a bylo shledáno daleko méně nedostatků než v předchozích dvou kolech. Členové volební komise mezi sebou spolupracovali, ačkoliv byli nominováni ze dvou různých táborů. Mezinárodní pozorovatelé podali hlášení o několika málo nedostacích, jako byla opětovná přítomnost policie ve volebních místnostech, selhání při zajištění tajného hlasování (převážně ve východním regionu) a náhodná přítomnost propagačních materiálů jednotlivých kandidátů. Zhruba v 5 % případů bylo umožněno hlasování bez předložení příslušného dokladu totožnosti a v 5 % volebních místností byla hlášena závažná porušení. Většina z hlášených nedostatků se udála ve východních a jižních regionech. Několika voličům bylo opět bráněno hlasovat, protože jejich jména nebyla na seznamu voličů a někteří voliči byli naopak přidáni na seznam voličů přímo ve volební místnosti (především v Doněcké oblasti). Někteří voliči byli taktéž znevýhodněni, díky rozhodnutí Ústavního soudu o nových pravidlech hlasování do mobilní volební urny, přičemž voliči neměli dostatek času na seznámení s rozhodnutím soudu. Ve srovnání s předešlým hlasováním, kdy 11% pozorovatelů označilo volební proces za špatný nebo velmi špatný, při třetí volbě kleslo toto číslo na 7%, přičemž opět většina iregularit se udála ve východních a jižních regionech.¹⁵⁰

5.9.1. Vyhlášení výsledků

Transparentnost sčítání hlasů se taktéž zvětšila. Hlasy byly sečteny výrazně rychleji a přehledněji. Pozorovatelé ohlásili pouze v několika málo případech bránění jejich přítomnosti při sčítání hlasů, a to na všech úrovních. I přesto však řada nedostatků

¹⁴⁹ Franklin, Jeremy (2005): *Ukraine: Presidential Election 2004*. NORDEM Report, 6/2005, p. 35-36 <http://www.ius.uio.no/smr/english/about/programmes/nordem/publications/nordem-report/2005/0605.pdf> (23. 4. 2011).

¹⁵⁰ *Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 35 – 37.

z předchozích kol přetrvala i v opakované volbě, ovšem ve značně menším počtu.¹⁵¹ Freedom house uvádí u volebního procesu skóre¹⁵² 4,25.¹⁵³ Výsledky hlasování jsou uvedeny v následující tabulce.

Příloha č. 7: Výsledky opakovaného hlasování druhého kola

Kandidáti	Politická strana	Počet platných hlasů	Počet platných hlasů v %
Viktor Juščenko	Naše Ukrajina	15 115 452	54,05%
Viktor Janukovyč	Strana regionů	12 848 087	45,95%

Zdroj: <http://www.electionguide.org/results.php?ID=267> (26. 4. 2011)

6. Prezidentské volby v roce 2010

Prezidentské volby v roce 2010 byly ovlivněny neustálými rozpory mezi legislativou a exekutivou, tedy i mezi prezidentem a premiérem. Taktéž spory v parlamentu způsobily jeho značnou roztržičnost. Parlament nebyl schopen najít shodu ve věci schválení státního rozpočtu, díky čemuž volební administrativa obdržela včas pouze 7 % slíbeného rozpočtu. Předvolební situace byla ovlivněna i celosvětovou ekonomickou krizí, jež způsobila pokles ukrajinské ekonomiky.¹⁵⁴

Rozložení politických sil se od posledních prezidentských voleb významně změnilo. Tehdejší prezident V. Juščenko jmenoval krátce po svém zvolení svou spolekyni J. Tymošenkovou předsedkyní vlády, avšak jejich vzájemné rozpory vedly k jejímu brzkému odvolání. V roce 2006 proběhly parlamentní volby, v nichž zvítězil V. Janukovyč se svou Stranou regionů. Byla vytvořena koalice skládající se ze Strany regionů, Komunistické strany a Socialistické strany. Janukovyče, který odešel jako poražený z Oranžové revoluce, jmenoval prezident novým předsedou vlády. To však

¹⁵¹ *Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, p. 35 – 37.

¹⁵² Dle Freedomhouse odpovídá toto skóre hybridnímu režimu.

¹⁵³ Sushko, Oleksandr – Prystayko, Olena (2010): *Ukraine*. Nations in transits 2010, Freedomhouse. p.1 <http://www.freedomhouse.org/images/File/nit/2010/NIT2010Ukrainefinal2.pdf> (27.3.2011) .

¹⁵⁴ *Ukraine, Presidential Election 17 January and 7 February*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report. Office for Democratic Institutions and Human Rights. Warshav, April 2010, p. 4.

netrvalo dlouho, jelikož prezident rozpustil parlament a byly vyhlášeny předčasné volby.¹⁵⁵

Rozpuštění parlamentu vyvolalo ostrý spor mezi V. Janukovyčem a V. Juščenkem, který vyvrcholil demonstrací prezidentské síly ve formě povolání vojáků, načež V. Janukovyč svolil k předčasným parlamentním volbám.¹⁵⁶ J. Tymošenkova byla po volbách znovu jmenována předsedkyní vlády, a to i přes to, že V. Janukovyč obdržel větší počet hlasů. Prezidentova popularita u občanů od Oranžové revoluce rapidně klesla, a to natolik, že nebylo jasné, zda bude usilovat v roce 2010 o znovuzvolení.¹⁵⁷

V roce 2006 začaly platit schválené konstituční změny, které změnily dříve prezidentský až super-prezidentský systém na prezidentsko-parlamentní. Mnoho dříve prezidentských pravomocí přešlo na předsedu vlády, ovšem některé změny nebyly dostatečně specifikovány. Nejasnost ústavních změn způsobila napjetí mezi prezidentem a předsedkyní vlády J. Tymošenkovou vedoucí až k jejímu odvolání z postu předsedkyně vlády.¹⁵⁸

6.1. Legislativní vymezení

Základním zákonem, ve kterém jsou volby zakotveny, je Ústava z roku 1996 doplněna konstitučními dodatky v roce 2004. Dále se volby opírají o Zákon o volbě prezidenta z roku 2004 doplněný v roce 2009. Základní legislativa je podepřena Zákonem o Centrální volební komisi, Zákonem o státním registru voličů a Zákonem o politických stranách. Volební právo je zakotveno v Ústavě a omezení aktivního volebního práva je možné pouze na základě rozhodnutí soudu. Mnoho z předchozích výtek bylo zohledněno v nové legislativě, ovšem i nadále se zákon potýkal s kritikou mezinárodních pozorovatelů.

¹⁵⁵ Heron, Eric (2010): *The Presidential Election in Ukraine January – February 2010*. Electoral studies, Vol. 29, Issue 4, Dec 2010, p. 761 – 762.

¹⁵⁶ *Ukraine Presidential Election - January 17, 2010*. Election Observation Mission Final Report, The International Republican Institut, Washington DC, 2010, p. 8-9.

¹⁵⁷ Heron, Eric (2010): *The Presidential Election in Ukraine January – February 2010*. Electoral studies, Vol. 29, Issue 4, Dec 2010, p. 761 -762.

¹⁵⁸ *Ukraine Presidential Election - January 17, 2010*. Election Observation Mission Final Report, The International Republican Institut, Washington DC, 2010, p. 8.

Navíc došlo ke změně zákona během jednotlivých volebních kol, a to i přes kritiku mezinárodních pozorovatelů. Parlament přijal 3. února dodatek upravující utváření volebních komisí. Byl stanoven minimální limit na počet členů volební komise, aby se byla komise schopna usnášet. V případě, že některý z členů nedorazí do volební místnosti, místní úřady jmenují náhradníka. Zákon je navíc v mnoha bodech nejasný. Například zákon odkazuje na druhé kolo volby jako na „opakované kolo“, ale žádný další článek již tento termín nepoužívá, výklad zákona je tudíž dvojznačný. Zákon dále například připouští doplnění jména voliče na seznam voličů přímo ve volební den.¹⁵⁹

Zákon i nadále neumožňuje přítomnost domácích nestranných pozorovatelů ve volebních místnostech. Přítomnost u volebního procesu garantuje pouze mezinárodním pozorovatelům a pozorovatelům jednotlivých politických stran, které nominovaly své kandidáty.¹⁶⁰

6.2. Registrace kandidátů

V tomto roce došlo k registraci mnoha kandidátů, kteří reprezentovali pluralitu zájmů ukrajinských občanů včetně alternativních politických pohledů. Nový zákon dále požadoval, aby kandidáti zaplatili nominační deposit 2,5 milionu ukrajinských hřiven, přičemž deposit byl vratný jen pro dva nejlépeší kandidáty. Tato suma se však stala pro mnoho kandidátů překážkou. Z 68 žadatelů jich bylo 50 odmítnuto právě z důvodu nezaplacení poplatku nebo nesplnění náležitostí v dokumentaci.¹⁶¹

6.3. Předvolební kampaň

Na konci července 2009 schválil parlament nové dodatky k Zákonu o volbě prezidenta. Jeden z dodatků se týkal zkrácení předvolební kampaně ze 120 dní na 90. Zákon navíc umožňoval volit z domova do mobilní urny. Nicméně prezident odmítl nový zákon podepsat, načež parlament prezidentské veto přehlasoval. Prezident se ale nevzdal a podal stížnost k Ústavnímu soudu, který prohlásil 5 dodatků zákona za

¹⁵⁹ *Ukraine, Presidential Election 17 January and 7 February*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report. Office for Democratic Institutions and Human Rights. Warshav, April 2010, p. 4 – 6.

¹⁶⁰ *Ukraine, Presidential Election 17 January and 7 February*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report. Office for Democratic Institutions and Human Rights. Warshav, April 2010, p. 22.

¹⁶¹ *Ukraine, Presidential Election 17 January and 7 February*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report. Office for Democratic Institutions and Human Rights. Warshav, April 2010, p. 12.

neústavní. Situace byla velice nepřehledná a prezidentští kandidáti i volební komise byli ponecháni v nejistotě a nevědomosti platného zákona až do dne voleb.¹⁶²

Do prvního kola se zaregistrovalo celkem 18 kandidátů napříč politickými stranami. I přes různorodost a počet kandidátů, bylo téměř jisté, že do druhého kola postoupí J. Tymošenková, spoléhající se na podporu v západní části země, a V. Janukovyč, čerpající podporu z centrální a výhodní oblasti. Tehdejší prezident a vítěz Oranžové revoluce V. Juščenko, se rozhodl kandidovat také, jeho obliba u občanů však závrtně během pětiletého volebního období klesla. Zatímco v roce 2002 získala jeho politická strana ve volbách 24 %, v roce 2007 to bylo pouhých 14 %. Těsně před volbami pak průzkum ukázal, že pouhých 3,5 % občanů by si přála vidět Juščenka jako prezidenta v následujícím funkčním období.¹⁶³

Kampaň tentokrát probíhala za poměrně rovných podmínek. Kandidáti pořádali mnoho předvolebních shromáždění, rozdávali propagační materiály, stavěli propagační stany a vylepovali plakáty a billboardy. Avšak s blížícími se volbami dva nejsilnější kandidáti (V. Janukovyč aj. Tymošenková) začali kampaň vyhrocovat a vzájemně se obviňovali z nejrůznějších podezření. Rivalita mezi kandidáty byla ale spíše osobního než politického charakteru. Boj těchto kandidátů ovlivnil politické instituce, které měly být neutrální a sloužit jako systém brzd a protivah. Instituce se staly zpolitizovanými a kandidáti bojovali o svůj vliv uvnitř institucí, jako například tiskárna připravující hlasovací lístky. Kontroverzním bodem kampaně se pak stalo schválení dodatků k volebnímu zákonu, jelikož jeden kandidát tvrdil, že schválením dodatků dojde k podkopání demokratických principů voleb, zatímco druhý kandidát tvrdil, že dojde k posílení demokratičnosti celého procesu. V takto vyhroceném prostředí se začali objevovat propagační materiály obviňující kandidáty z antisemitismu a xenofobie.¹⁶⁴

Oba přední kandidáti zneužívali svého postavení, tato porušení však byla oproti předchozí kampani minimální a hlavně dle mezinárodních pozorovatelů neměla vliv na

¹⁶² *Ukraine Presidential Election - January 17, 2010*. Election Observation Mission Final Report, The International Republican Institut, Washington DC, 2010, p. 13 – 15.

¹⁶³ Heron, Eric (2010): *The Presidential Election in Ukraine January – February 2010*. Electoral studies, Vol. 29, Issue 4, Dec 2010, p. 762 – 763.

¹⁶⁴ *Ukraine, Presidential Election 17 January and 7 February*. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report. Office for Democratic Institutions and Human Rights. Warshav, April 2010, p. 13-14.

výsledek voleb. Ve volební den druhého kola byli pozváni soudci odvolacích administrativních soudů v Kyjevě k nejvyššímu státnímu zástupci a museli vysvětlit, z jakého důvodu zamítli stížnosti pana Janukovyče. J. Tymošenková zase zneužívala své postavení předsedkyně vlády a použila státní zdroje na financování kampaně.¹⁶⁵

Několik jedinců pracujících pro kandidáty bylo fyzicky napadeno a došlo i ke zničení propagačních materiálů. Tyto ojedinělé incidenty byly namířené proti kampani J. Tymošenkové, A. Jacenjukovi, V. Janukovyčovi a proti P. Symonenkovi. Někteří kandidáti se vzájemně obviňovali z kupování voličů, ovšem jenom J. Tymošenková a V. Janukovyč čelili vyšetřování ze strany soudů. V. Janukovyč například rozdával své propagační materiály spolu s balíčkem jídla.¹⁶⁶

6.3.1. Financování kampaně

I v těchto volbách stále platil již dříve kritizovaný zákon, který umožňuje kandidátům přijímat příspěvky od politických stran pouze v případě, že nejsou nezávislí kandidáty. Navíc, nezávisle nominovaní kandidáti mohou přijímat příspěvky pouze do výše 350 000 ukrajinských hřiven, zatímco ostatní kandidáti mohou přijímat finanční příspěvky v neomezeném množství. Sporným bodem je i report o přijatých darech, který musí být po volbách předložen. Zákon jasně nestanovuje, co všechno se musí do reportu zahrnout, proto strany nemusejí přiznávat všechny dary.¹⁶⁷

6.3.2. Média

Oproti předchozím volbám došlo k výraznému zlepšení nezávislosti médií. V. Juščenko po svém zvolení zrušil temnyky a také už nedocházelo k zásahům ze strany prezidentské administrativy.¹⁶⁸ Dle zákona státem vlastněná televizní stanice musí poskytnout určitý časový rozsah všem kandidátům a tisk konkrétní prostor pro tištěnou reklamu. Nezávislost médií se oproti předchozím volbám zvýšila. Tentokrát média poskytla pluralitu nejrůznějších pohledů a snažila se referovat o obou předních kandidátech rovnoměrně. I přesto však soukromá média podléhala ekonomickým

¹⁶⁵ **Ukraine, Presidential Election 17 January and 7 February.** OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report. Office for Democratic Institutions and Human Rights. Warshav, April 2010, p. 13-14.

¹⁶⁶ **Ukraine Presidential Election Final Report.** European Network of Election Monitoring Organisations, International Observation Mission to Ukraine Presidential Elections 2010, p. 6-7.

¹⁶⁷ **Ukraine, Presidential Election 17 January and 7 February.** OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report. Office for Democratic Institutions and Human Rights. Warshav, April 2010, p. 13-14.

¹⁶⁸ Rausch, Niko (2007): **The Role of Media Ukraine's Transition – Four Phases of Development.** Seminar paper, GRIN Verlag, p. 11-13.

zájmům svých vlastníků a jejich reportáže byly v některých případech shledány jako zaujaté. Zákon mohl potrestat pouze státem vlastněná média. Ze soukromých televizních stanic pouze Kanál 5 vysílal reportáže na podporu J. Tymošenkové a V. Janukovyče. Zbytek soukromých televizních stanic referoval o V. Janukovyčovi. Regionální média taktéž informovala velmi zaujatě o jednotlivých kandidátech.¹⁶⁹

Zákon dále ukládá, aby státem vlastněná televize UT1 pořádala nestranné debaty pro kandidáty. UT1 debaty dle zákona organizovala, ale například V. Janukovyč se odmítnul před druhým kolem jedné z debat zúčastnit. Ačkoliv se státní média snažila poskytnout stejný prostor oběma kandidátům, mezinárodní pozorovatelé zjistili, že V. Janukovyčovi bylo věnováno před druhým kolem pouhých 35 %, zatím co jeho rivalce J. Tymošenkové 65 %.¹⁷⁰ Nevládní organizace Freedomhouse ohodnotila¹⁷¹ nezávislost médií známkou 3,5.¹⁷²

6.4. Průběh volebních dnů

Mezinárodní pozorovatelé se shodli, že volby proběhly podle regulí a nedocházelo k podvodům jako v minulých kolech. Většina politických stran vyslala své pozorovatele do volebních místností. Členové volebních komisí se prokázali jako zkušení komisaři s praxí, a to i přes legislativní zmatek, ve kterém svou funkci vykonávali.¹⁷³ Pouhá 3-4 % komisařů považovala průběh volby za špatný. Komisaři však hlásili menší spokojenost s průběhem hlasování do mobilních urn, například v nemocnicích nebo ve vězeních.¹⁷⁴ V Kyjevě a v Černigově komisaři zachytili doplnění voličů mezi skupinu, která volí do mobilních urn, bez psané žádosti. V Oděse a Poltavě byly použity seznamy voličů k mobilním urnám z prvního kola, i v kole

¹⁶⁹ **Ukraine, Presidential Election, 17 January, 2010.** International Election Observation Mission, , Statement of Preliminary Findings and Conclusions, OSCE/ODIHR, p. 7.

¹⁷⁰ **Ukraine, Presidential Election, Second Round, 7 February, 2010.** International Election Observation Mission, , Statement of Preliminary Findings and Conclusions, OSCE/ODIHR, p. 5.

¹⁷¹ Toto ohodnocení odpovídá semi-konsolidovaným demokraciím.

¹⁷² Sushko, Oleksandr – Prystayko, Olena (2010): **Ukraine.** Nations in transits 2010, Freedomhouse. p.1 <http://www.freedomhouse.org/images/File/nit/2010/NIT2010Ukrainefinal2.pdf> (27.3.2011).

¹⁷³ **Ukraine Presidential Election - January 17, 2010.** Election Observation Mission Final Report, The International Republican Institut, Washington DC, 2010, s. 18

¹⁷⁴ **Ukraine, Presidential Election 17 January and 7 February.** Election Observation Mission Final Report. OSCE/ODIHR, Warshav, April 2010, p. 22.

druhém, a to i přes to že to odporuje zákonu. Počet občanů, kteří využili volbu do mobilní urny, nebyl natolik velký, aby mohl výrazně ovlivnit celkové výsledky.¹⁷⁵

Dalším porušením pravidel, ke kterému v několika málo volebních místnostech došlo, byl například špatný stav volebních místností, přítomnost propagačních materiálů ve volebních místnostech, nedostatek hlasovacích lístků zapříčiněno chybami v seznamech voličů nebo náhodná přítomnost billboardů v blízkosti volebních místností s některým z kandidátů. Žádné z uvedených porušení však nebylo masové a nemělo zásadní vliv na výsledek voleb.¹⁷⁶

V prvním kole došlo ke skupinovému nebo rodinnému hlasování ve více případech než v kole druhém. V druhém kole pak na rozdíl od prvního nebyly hlášeny žádné případy několikanásobného hlasování nebo hlasování v zastoupení. V prvním kole byli v několika málo případech přistiženi voliči fotící si svůj volební lístek, což indikuje možné kupování si voličů. Tajnost hlasování byla až na pár případů dodržena.¹⁷⁷ Výsledky nejúspěšnějších kandidátů z prvního kola jsou uvedeny v následující tabulce.

Příloha č. 8: Výsledky hlasování prvního kola volby prezidenta v roce 2010

Kandidáti	Politická strana	Počet platných hlasů	Počet platných hlasů v %
Viktor Janukovyč	Strana regionů	8 696 110	36,75%
Julia Tymošenková	Blok Julie Tymošenkové	6 167 253	26,06%
Serhij Tyhipko	Pracující Ukrajina	3 214 772	13,58%
Arsenij Jatsenkjuk	Fronta za změnu	1 714 136	7,24%
Viktor Juščenko	Naše Ukrajina	1 346 578	5,69%
Petro Symonenko	Komunistická strana	873 174	3,69%
Volodymyr Lytvyn	Nezávislí	579 287	2,45%

Zdroj: <http://www.electionguide.org/results.php?ID=1768> (20. 4. 2011).

¹⁷⁵ **Ukraine Presidential Election Final Report.** European Network of Election Monitoring Organisations, International Observation Mission to Ukraine Presidential Elections 2010, p. 4.

¹⁷⁶ **Ukraine's President Election - 2010,** Centre for Monitoring Democratic Processes Quorum <http://www.cmdp-kvorum.org/en/ukraine-2010> (1. 5. 2011).

¹⁷⁷ **Ukraine, Presidential Election 17 January and 7 February.** Election Observation Mission Final Report. Office for Democratic Institutions and Human Rights. OSCE/ODIHR Warshav, April 2010, p. 23.

Do druhého kola tedy postoupili V. Janukovyč a J. Tymošenková. Vítěz Oranžové revoluce absolutně ztratil podporu občanů a umístil se až na 5. místě.¹⁷⁸

Sčítání hlasů bylo hodnoceno vesměs pozitivně. V prvním kole byly hlášeny chyby při sčítání v 8 volebních místnostech, ve druhém kole pak ve 13 volebních místnostech. Při sčítání nedocházelo k většímu počtu podvodů na základě regionu, jak tomu bývalo v předchozích volbách. Sčítání hlasů proběhlo transparentně za přítomnosti pozorovatelů téměř ve všech volebních místnostech. Pozorovatelům byla na požádání vydána kopie výsledků z každé volební místnosti, díky čemuž nemohlo docházet k masivním podvodům na vyšších úrovních celého procesu.¹⁷⁹

Volební účast v prvním kole byla nižší než v předchozích volbách. V roce 2004 se účastnilo prvního kola voleb 75 % voličů, zatímco v roce 2010 pouhých 66,8 %. Ve druhém kole volební účast vzrostla na 69,2 %. Účast sice vzrostla, ale také se zdvojnásobila volba proti všem kandidátům, dosáhla 4,4 %.¹⁸⁰ Výsledky druhého kola jsou uvedeny v následující tabulce.

Příloha č. 9: Výsledky hlasování druhého kola volby prezidenta v roce 2010

Kandidáti	Politická strana	Počet platných hlasů	Počet platných hlasů v %
Viktor Janukovyč	Strana regionů	12 481 266	48.95
Julie Tymošenková	Blok Julie Tymošenkové	11 593 357	45.47

Zdroj: www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/WP0011&rurl=translate.google.com&twu=1&anno=2&usg=ALkJrhjUgcMsGZkLRux4SCdKGnL7ZuufGQ (1.5. 2010).

Výsledky voleb byly vyhlášeny 14. února a v. Janukovyč byl prohlášen za vítěze voleb. J. Tymošenková s výsledkem voleb nesouhlasila a 17. února se odvolala k Nejvyššímu správnímu soudu, který pozastavil prezidentovo jmenování. J. Tymošenková však musela uznat, že volby proběhly podle regulí a 20. února svou

¹⁷⁸ **Ukraine Presidential Election - January 17, 2010.** Election Observation Mission Final Report, The International Republican Institut, Washington DC, 2010, p. 23.

¹⁷⁹ **Ukraine, Presidential Election 17 January and 7 February.** OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report. Office for Democratic Institutions and Human Rights. Warshav, April 2010, p. 23.

¹⁸⁰ Heron, Eric (2010): **The Presidietial Election in Ukraine January – February 2010.** Electoral studies, Vol. 29, Issue 4, Dec 2010, p. 763 – 764.

stížnost odvolala. Viktor Juščenko byl následně jmenován prezidentem 25. února 2010.¹⁸¹ Nezávislá organizace Freedomhouse ohodnotila¹⁸² volební proces skórem 3,5.¹⁸³

7. Aplikace teorie hybridních režimů na jednotlivé volby

7.1. Vyhodnocení voleb na základě S. Levitského a L. A. Waye

S. Levitsky a L. A. Way stanovili základní parametry pro analýzu demokratičnosti voleb, které jsou uvedené v následující tabulce. Jednotlivé volby jsou následně analyzovány právě na základě uvedených parametrů.

Příloha č. 10: Levitsky a L. A. Way - přehled parametrů pro analýzu demokratičnosti voleb

	Volby 1999	Volby 2004	Opakovaná volba v roce 2004	Volby 2010
Zneužívání státních institucí včetně voleb	ANO	ANO	NE	SPÍŠE NE
Znevýhodňování opozice ve prospěch držitelů moci	ANO	ANO	NE	SPÍŠE NE
Nejistota držitelů moci ohledně znovuzvolení	SPÍŠE NE	NE	ANO	ANO
Manipulace volebních výsledků	ANO	ANO	NE	NE
Demokratičnost	NE	NE	ANO	ANO

7.1.1 Zneužívání státních institucí včetně voleb

Postavení státních institucí před volbami v roce 1999 bylo již upraveno Ústavou. Prezident měl rozsáhlé pravomoci a parlament byl roztržštěný a slabý. To bylo dáno

¹⁸¹ *Ukraine Presidential Election - January 17, 2010*. Election Observation Mission Final Report, The International Republican Institut, Washington DC, 2010, p. 23.

¹⁸² Toto hodnocení odpovídá semi-konsolidovaným demokraciím.

¹⁸³ Sushko, Oleksandr – Prystayko, Olena (2010): *Ukraine*. Nations in transits 2010, Freedomhouse. p.1 <http://www.freedomhouse.org/images/File/nit/2010/NIT2010Ukrainefinal2.pdf> (27.3.2011).

jednak smíšeným volebním systémem do parlamentu, neexistencí tradičních politických stran a prezidentským charakterem politického systému. Státní instituce byly prezidentem obcházeny, což dokazují například jeho kroky, kterými v podstatě donutil parlament přijmout Ústavu. Volby existují a jsou zakotveny v Ústavě a dalších zákonech. Nicméně mnoho definic bylo účelově vágních, aby bylo možné obcházet ducha zákonů.

Obcházení a zneužívání státních institucí se projevilo ve velké míře i ve volbách v roce 2004. Bylo to například schválení Zákona o státním tajemství pod vlivem skandálu Kučmagate nebo nařízení zvaná temnyky. V závěru voleb byla zneužita Centrální volební komise při sčítání hlasů a až do vyhlášení výsledků druhého kola se dá říci, že volby byly velice zaujaté. Následná opakovaná druhá volba však změnila charakter celého volebního procesu a skutečnému vítězi voleb bylo umožněno převzetí moci.

Ve volbách v roce 2010 byly státní instituce ve velké míře respektovány. Pravidla voleb byly dodržovány a konflikty, které se objevily, byly spíše konfliktem mezi jedinci než mezi institucemi, ačkoliv dané osoby vykonávaly státní funkce.

7.1.2. Znevýhodňování opozice ve prospěch držitelů moci

Možnost vytvářet opozici je dána zákonem. Opozice může veřejně vystupovat a kritizovat stávající držitelé moci. Může i kandidovat a účastnit se kampaně. Její podmínky byly ale před volbami v roce 1999 značně ztíženy. Docházelo k diskreditaci kandidátů (viz případ Lazarenka), nadměrným požadavkům na kandidaturu (extrémně velké množství podpisů) nebo zneužívání státních zdrojů ve prospěch kampaně prezidenta.

V roce 2004 bylo postavení opozice lepší než v předchozích volbách. To bylo dáno i silnou pozicí demokratické opozice v parlamentu. Kroky prezidenta obohacené o jeho skandály pak demokratické opozici jen přispěly k získání podpory voličů. Opoziční kandidát byl navíc podporován západními zeměmi, což výrazně pomohlo zlepšit postavení opozice.

Postavení opozice v roce 2010 se oproti předchozím dvěma volbám výrazně zlepšilo. Přístup do médií byl umožněn všem kandidátům téměř rovnocenně a celkově nedocházelo k systematickému znevýhodňování kandidátů. Přední dva kandidáti sice využívali svého postavení a částečně i státní zdroje, ovšem tyto excesy byly oproti předchozím volbám spíše minimální a jejich přítomnost neměla dle mezinárodních pozorovatelů vliv na výsledky voleb.

7.1.3. Nejistota držitelů moci ohledně znovuzvolení

Stupeň nejistoty držitelů moci byl relativně velký, i proto bylo možné ve volbách v roce 1999 nalézt rozsáhlá porušení zákonů a zneužití moci ve prospěch prezidenta. K alternaci moci nedošlo, ale je více než pravděpodobné, že tomu mohlo být jinak, kdyby byla dodržena pravidla hry. Podobně tomu bylo i ve volbách v roce 2004. Obavy z výhry demokratické opozice způsobily rozsáhlé iregularity jak v kampani, tak i v průběhu voleb a sčítání hlasů. V posledních volbách v roce 2010 byl stupeň nejistoty velký, ale nevyvolal porušování pravidel jako v minulých volbách. Prezident si byl téměř jistý, že nebude znovu zvolen a souboj se tak přesunul mezi kandidáty, z nichž ani jeden nevykonával funkci prezidenta.

7.1.4. Manipulace volebních výsledků

Během voleb v roce 1999 docházelo k manipulacím a sčítání hlasů bylo značně neprůhledné. V následujících volbách byly manipulace tak obrovské, že vyvolaly Oranžovou revoluci. Během obou voleb docházelo k vyloučení mezinárodních pozorovatelů a nebyly zveřejňovány výsledky z jednotlivých volebních místností. Navíc celý proces sčítání byl v roce 2004 uměle prodlužován. K nápravě došlo až při opakované volbě. V posledních volbách v roce 2010 byl proces sčítání průhlednější a mezinárodním pozorovatelům byl umožněn přístup ke sčítání hlasů na všech úrovních.

7.1.5. Vyhodnocení

Na základě výše uvedené analýzy lze konstatovat, že první hodnocené volby v roce 1999 zcela postrádaly demokratičnost. Následující volby v roce 2004 byly sice zmanipulovány, ale výsledky druhého kola byly pro-demokratickými silami anulovány. Konečný výstup po opakované volbě druhého kola lze považovat za demokratický, ačkoliv je nutné vzít v úvahu, že události, které tomu předcházely, byly nedemokratické a neférové. Poslední volby v roce 2010 se jevíly velice demokraticky. Na základě zpráv

mezinárodních pozorovatelských misí byly volby v roce 2010 vyhodnoceny vesměs pozitivně a lze na ně pohlížet jako na nejvíc demokratické volby v historii nezávislé Ukrajiny.

7.2. Vyhodnocení voleb na základě teorie A. Schedlera

V následující tabulce jsou uvedeny atributy demokratického řetězce voleb dle A. Schedlera. Jednotlivé volby jsou analyzovány na pozadí těchto atributů. A. Schedler rozlišuje pouze demokratické nebo nedemokratické volby. Demokratické volby musí splňovat všechny zmíněné atributy, a pokud je některý z nich záporný, pak jsou volby vyhodnoceny automaticky jako nedemokratické.

Příloha č. 11: Atributy demokratických voleb dle A. Schedlera

Demokratické volby	Volby 1999	Volby 2004	Opakovaná volba v roce 2004	Volby 2010
Moc vycházející z lidu, přítomnost voleb	ANO	ANO	ANO	ANO
Demokratický výběr kandidátů ze svobodně utvořených politických stran a hnutí	SPÍŠE ANO	SPÍŠE ANO	SPÍŠE ANO	SPÍŠE ANO
Svoboda pátrání po dostupných informacích, objektivita médií	NE	NE	SPÍŠE ANO	ANO
Všeobecné, rovné a tajné volební právo	NE	NE	SPÍŠE ANO	ANO
Všeobecná akceptace voleb	ANO	NE	ANO	ANO
Demokratičnost	NE	NE	ANO	ANO

7.2.1. Moc vycházející z lidu

Volby jsou zakotveny v zákoně a konají se pravidelně. Zde je však otázkou, do jaké míry odpovídají výsledky voleb vůli lidu. V roce 1999 docházelo systematicky k porušování zákona o obcházení institucí, kandidáti tudíž neměli rovné podmínky, proto nelze říci, že výsledek voleb odpovídal vůli lidu. Je velmi pravděpodobné, že za přítomnosti zcela rovných podmínek by do druhého kola postoupil jiný kandidát, který

by byl větším konkurentem stávajícímu prezidentovi. Ve volbách v roce 2004 bylo očividné, že výsledek druhého kola neodpovídal vůli lidu, načež došlo k revoluci a volba se opakovala. Konečný výsledek skutečně odpovídal hlasu lidu. V posledních volbách v roce 2010 nebyla hlášena systematická porušení, proto lze předpokládat, že výsledek voleb skutečně odpovídal hlasu většiny voličů.

7.2.2. Demokratický výběr kandidátů ze svobodně utvořených politických stran a hnutí

Absence tradičních politických stran omezovala přirozený vzestup kandidátů. Kandidáti byli nominováni především z řad oligarchických skupin. Podmínka vysokého vstupního depositu, který byl v případě neúspěchu nevratný, omezovala kandidaturu. Také zisk mnoha tisíc podpisů občanů byl přehnaný a bez kontaktů ve státních strukturách často nemožný. Nezávislí kandidáti nemohli přijímat dary od politických stran, tudíž zde existovalo i finanční znevýhodnění. Na druhou stranu politické strany se vytvářely na základě zákona a kandidovat na prezidenta mohl kdokoliv, kdo splnil zákonné podmínky. V některých ohledech však byly tyto podmínky příliš přísné, aby umožnili vzestup skutečně nezávislým kandidátům bez opory v oligarchických strukturách.

7.2.3. Svoboda pátrání po dostupných informacích, objektivita médií

Média byla značně cenzurovaná a ve volbách v roce 1999 a 2004 nepřinášela pluralitu pohledů. Prezident využíval státní média k sebe-propagaci a sporným se také staly zmiňované Temnyky. Zákony zaručovaly vyváženost zpravodajství, nicméně docházelo k jejich obcházení. Na média byl vyvíjen silný tlak, pod kterým mnohá z nich svou činnost ukončila. V posledních volbách v roce 2010 byla objektivita médií značně lepší než ve dvou předchozích volbách. Nedošlo k systematickému kladení překážek nezávislým médiím a i přes stranění soukromých médií některým kandidátům, se dá konstatovat, že volič mohl svobodně pátrat po dostupných informacích a média nebyla systematicky zneužívána ve prospěch strany moci.

7.2.4. Všeobecné, rovné a tajné volební právo

Všechny tři právní výsady jsou zakotveny v Ústavě, ovšem během voleb v letech 1999 a 2004 docházelo k jejich systematickému porušování. Během těchto dvou voleb byla standardní přítomnost neoprávněných osob a policistů přímo ve volebních

místnostech, voliči byli nuceni ukazovat hlasovací lístky a někteří vhodili do urny více než jeden lístek. Také docházelo ke zneužívání mobilních volebních urn. Během opakované volby Oranžové revoluce byla práva vesměs dodržena, stejně tak jako v posledních volbách v roce 2010, ačkoliv drobné problémy s mobilní volební urnou přetrvaly i nadále.

7.2.5. Všeobecná akceptace voleb

V roce 1999 byly volební výsledky vcelku akceptovány. Bylo sice podáno hodně stížností na porušení zákona v době předvolební kampaně i v době samotné volby, nic z toho však nevyvolalo masové demonstrace, jako tomu bylo v roce 2004. Vyhlášení výsledků hlasování v druhém kole probíhalo za bouřlivých nesouhlasných reakcí občanů. Po opakované volbě nakonec došlo k akceptaci obou stran. Akceptace výsledku posledních voleb nebyla okamžitá. J. Tymošenková odmítla uznat výsledek voleb a odvolala se. Nakonec však své odvolání stáhla a konečný výsledek přijala.

7.2.6. Vyhodnocení

Volby v roce 1999 nebyly vyhovující ve dvou demokratických attributech a následně první dvě kola hlasování v roce 2004 byly nedemokratické dokonce ve třech attributech. Tyto dvojice volby lze vyhodnotit jako nedemokratické. Poslední volby v roce 2010 splňují všechny atributy demokratických voleb, ačkoliv atribut demokratického výběru kandidátů z demokraticky utvořených stran není zcela naplněn. Nedostatky tohoto atributu jsou spíše ve ztížených podmínkách vzestupu nových kandidátů, než konkrétnímu bránění zakládání politických stran. Pokud však kandidáti splnili zákonem stanovené podmínky pro kandidaturu, demokratické volbě kandidátů v roce 2010 nic nebránilo.

7.3. Vyhodnocení voleb na základě teorie G. O'Donnella

Na základě uvedených znaků delegativní demokracie vyhodnotím, zda Ukrajina v jednotlivých volebních obdobích splňovala tyto znaky a do jaké míry se v jednotlivých volbách systém posunul k demokratizaci.

Příloha č. 12: Znak delegativní demokracie dle G. O'Donnella

Znak delegativní demokracie	Volby 1999	Volby 2004	Opakovaná volba v roce 2004	Volby 2010
Přítomnost soutěživých voleb	ANO	ANO	ANO	ANO
Manipulace výsledků	ANO	ANO	NE	NE
Prezident zdůrazňující svou nadstranickost	ANO	NE	NE	NE
Prezidentský či semi-prezidentský systém	ANO	ANO	ANO	ANO

Soutěživé volby byly přítomny v roce 2004 a 2010. To znamená, že zde byla pluralita kandidátů a alternace moci nebyla nemožná. V roce 1999 nedošlo k alternaci moci, i přes průzkumy veřejného mínění, které ukazovaly velmi malou šanci prezidenta na znovuzvolení. Vzhledem k uvedenému lze usoudit, že volby v roce 1999 soutěživé nebyly. K manipulaci výsledků došlo jednoznačně ve volbách v roce 1999 a 2004, ačkoliv Oranžová revoluce a opakované kolo volby se jeví být bez zásadních manipulativních praktik. Nadstranickost prezidenta byla typická pro volební období L. Kučmy, který kladl značný důraz na svou bezpartijnost. Občané neměli důvěru v politické strany a jejich schopnosti vyřešit závažné problémy sužující Ukrajinu, proto volili silného, charismatického a nadstranického vůdce v podobě L. Kučmy. V dalších volbách se však více prosadili kandidáti politických stran. Prezidentský systém jednoznačně převládal ve volbách v roce 1999 a 2004. Pak následovala změna Ústavy, která přenesla část pravomocí na Národní radu. Tato změna posunula politický systém spíše jen k semi-prezidentskému systému než k systému parlamentnímu.

7.3.1. Zhodnocení

Na základě výše uvedených atributů lze konstatovat, že zatímco volby v roce 1999 vykazovaly všechny znaky delegativní demokracie, volby v roce 2004 se posunuly směrem k demokratičnosti, a to ve vztahu k prezidentským kandidátům kandidujícím pod záštitou politických stran. V roce 2010 pak byly volby velice demokratické, pouhá semi-prezidentská charakteristika režimu byla shodná se znaky delegativní demokracie,

nicméně i v tomto ohledu došlo k částečné demokratizaci v porovnání s předchozími volbami, které se odehrály v plně prezidentském systému.

8. Závěr

Cílem mé práce bylo na základě analýzy prezidentských voleb v letech 1999, 2004 a 2010 určit, zda politický systém Ukrajiny směřuje k demokratizaci či nikoliv. Předběžná hypotéza zněla ano, systém směřuje k demokratizaci. Pro analýzu voleb jsem použila tři stěžejní teorie hybridních režimů, a to elektorální autoritářský režim A. Schedlera, soutěživý autoritářský režim S. Levitskyho a L. A. Wayne, a dále delegativní demokracii G. O'Donnella. Tyto tři teorie jsou z hlediska ukrajinského politického systému nejvhodnější pro relevantní vyhodnocení demokratičnosti voleb a režimu státu. Na základě srovnání jednotlivých volebních období na pozadí znaků hybridních režimů bylo možné určit směřování systému jako celku.

Ukrajinský politický režim ve volebním roce 1999 naplňoval znaky hybridní demokracie. Prezident měl v této době rozsáhlé pravomoci a pokoušel se o jejich rozšíření. Parlament měl ve srovnání s prezidentem zanedbatelný vliv a systém tak vykazoval znaky až super-prezidentského systému, který G. O'Donnell shledává za jeden ze znaků delegativní demokracie. Předvolební kampaň a samotné volby pak byly do velké míry ovlivněné neúměrnou mocí prezidenta L. Kučmy. Prezident, ve spolupráci s podřízeným parlamentem, prosazoval zákony umožňující manipulaci voleb a obcházení ducha zákonů, které dopadly především na nezávislost médií, kampaň opozičních kandidátů a ovlivnily samotné hlasování občanů i sčítání hlasovacích lístků. Základní občanská práva a svobody byly porušovány a nedošlo k alternaci moci. Aplikace tří výše uvedených teorií hybridních režimů prokázala, že volby v roce 1999 neproběhly podle demokratických standardů.

Prezidentské volby v roce 2004 byly velice specifické zejména proto, že vyvolaly Oranžovou revoluci. Události, které volbám předcházely, ukazovaly skutečnou tvář politického systému Ukrajiny. Byly mezi nimi pokus prezidenta o kandidaturu po třetí v řadě, otrava kandidáta V. Jučšenka či aféra Kučmagate. I přes všechny zmiňované excesy došlo k částečnému pokroku například v oblasti legislativy či vytvoření silnějšího postavení opozice. Předvolební kampaň a volební proces prvních

dvou kol byly vysoce zmanipulovaný, nicméně celkový výsledek po opakované volbě druhého kola odpovídal vůli lidu. Na základě analýzy jednotlivých teorií lze zřetelně vidět posun mezi druhým a opakovaným revolučním kolem voleb v roce 2004. Tyto volby se staly přelomovými a nesly sebou očekávání demokratičnosti systému.

Pro volby v roce 2010 byl charakteristický rozkol mezi parlamentem a prezidentem. Neustálé rozpory vedly k legislativnímu chaosu, který však nebyl účelový, jako tomu bylo v předchozích volbách, tudíž nebyl vyhodnocen jako způsob manipulace. Podle demokratických atributů A. Schedlera lze vidět nedostatek pouze v demokratičnosti výběru kandidátů. Teorie G. O'Donnella zvýraznila semi-prezidentské nastavení systému, které nahrává hybridním demokraciím. Avšak ve srovnání s předchozími volbami došlo k oslabení moci prezidenta. Podle teorie Levitskyho a Wayne se lze shodnout na částečně přetrvávajícím problému zneužívání státních zdrojů a institucí, ovšem i tento nedostatek prošel velkou změnou k lepšímu. I přes velký zmatek, byly tyto volby vyhodnoceny vesměs kladně a jejich průběh byl nejdemokratičtější ze všech zkoumaných voleb.

9. Summary

The goal of this paper was to identify if the Ukrainian political system is heading toward democracy or not. The analysis is based on the grounds of presidential elections in the years 1999, 2004 and 2010. The preliminary hypothesis was yes, the Ukrainian political system is heading toward being democratic country. For this purpose I have applied three chosen theories of hybrid regimes - *the theory of electoral authoritarian regimes* from A. Schedler, *the theory of competitive authoritarian regimes* from S. Levitsky and L.A. Way and *the theory of delegative democracy* created by G. O'Donnell. The mentioned theories are the most relevant with the regard to the particular Ukrainian political system.

The Ukrainian political system in 1999 fulfilled the features of a hybrid regime. President disposed of a wide power and tried to extend it. At that time, the power of parliament was diminished by presidential power, thus the political system appeared presidential or possibly super-presidential. The presidential system is also one of the attributes of a delegative democracy under the theory created by G. O'Donnell. The pre-electoral campaign and election were affected by unproportional power of the president

L. Kuchma. President, in cooperation with an inferior parliament, passed a law enabling electoral manipulation and evasion of legislation. The impact of this affected media freedom, campaign of oppositional candidates, the voting procedure and the counting of votes. Fundamental civic rights and freedoms were systematically violated. The alternation of power was not fulfilled. The application of three theories of hybrid regimes shown, that presidential election was not democratic at that time.

The presidential election in 2004 was very specific because of the fact that the election caused The Orange Revolution. Events that happened before have disclosed the real substance of the regime as for example the presidential attempt to run for the office three times in a row, the poisoning of the candidate V. Juscenko and the Kuchmagate affair. Despite all mentioned excesses there was present the legislative advance and the meaningful opposition was created. The pre-election campaign and electoral process in the first two rounds were broadly manipulated, nevertheless the final result of the repeated round was in compliance with the will of people. The theoretic analysis is showing difference between the particular rounds and the moving forward to democratic standards. Election in 2004 has become breakthrough and brought the expectation of democratization of system.

The foremost feature of the election in 2010 was the conflict between parliament and president. The disputes between them led to legislative chaos. However, in comparison to the previous elections, the legislative chaos was not caused by the purposeful evasion of legislation but it was the result of the permanent disputes between executive and legislative branches. Under the Schedler's chain of democratic attributes we can find shortcomings only in the point of the democratic selection of candidates. The analyses of G. O'Donnell's theory found only the semi-presidential system as one of the signs of the delegative democracy. Still, the shifting from presidential to semi-presidential system was an advance. In according to the analysis of the theory of Levitsky and Way we can admit the insufficiency only in a minor abuse of state resources and institutions. Although some shortcomings were present, the presidential election in 2010 carries the most democratic character from all of examined elections.

10. Bibliografie

10.1. Neperiodická literatura

Balík, Stanislav – Holzer, Jan (2007): *Postkomunistické nedemokratické režimy*. Centrum pro studie demokracie a kultury, Brno.

D'Anieri, Paul (2007): *Understanding Ukrainian Politics*. M. E. Sharpe, Inc. New York.

Dahl, A. Robert (1995): *Demokracie a její kritici*. Viktoria Publishing, Praha.

Diamond, Larry (2008): *The Spirit of Democracy*. Times Book. New York.

Ferguson, A. Gary (1999): *Public Opinion in Ukraine*. 1999. IFES, Washington DC.

Kopeček, Lubomír – Kubová, Olga (2004): *Ukrajina*: In: Kubát, Michal (2004): Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy. Eurolex Bohemia, Edice Politologie, Praha, s. 402 – 431.

Levitsky, Steven – Way, A. Lucan (2010): *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*. Cambridge University Press, New York.

Mlejnek, Josef (2008): *"Mezi superprezidentským a poloprezidentským režimem"*. In: Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Česká republika v komparativní perspektivě. Ed: Novák, M., Brunclík, M. Praha: Dokořán, s. 211-233.

Schedler, Andreas (2006): *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition*. Lynne Rienner Publishers, Inc., Portland.

Zakaria, Fareed (2005): *Budoucnost svobody: Neliberální demokracie v USA i ve světě*. Academia, Praha.

10.2. Periodická literatura

Balík, Stanislav – Holzer, Jan (2006): *Debata o hybridních režimech: Stručná rekapitulace pokusu o paradigmatickou změnu*. Politologická revue 2, Prosinec 2006, s. 5-29.

Birch, Sarah (1998): *Electoral Systems, Campaign Strategies, and Vote Choice in the Ukrainian Parliamentary and Presidential Elections of 1994*. Political Studies (1998), Vol. 46, p. 96 – 111.

Brownlee, Jason (2009): *Portents of Pluralism: How Hybrid Regimes Affect Democratic Transition*. The American Journal of Political Science, July 2009, Vol. 53, Issue 3, p. 515 – 532.

Diamond, Larry (2002): *Thinking about Hybrid Regimes*. Journal of Democracy, Vol. 13, No. 2, April 2002, p. 21-35.

Heron, Eric (2010): *The Presidential Election in Ukraine January – February 2010*. Electoral studies, Vol. 29, Issue 4, Dec 2010, p. 761-765.

Klobucar, F., Thomas – Miller, H., Arthur (2002): *The 1999 Ukrainian Presidential Election: Personalities, Ideology, Partysanship, and the Economy*. Slavic Review, Vol. 61, No. 2, Summer, 2002, p. 315 – 344.

Kubicek, P. (2001): *The Limits of electoral democracy in Ukraine*. Democratization, Volume 8, Issue 2, Summer 2001, p. 117-139.

Kubová, Olga (2002): *Ústavní systém Ukrajiny*. Středoevropské politické studie, č. 1, zima 2002
<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=58> (1.4.2011).

Kuzio, Taraz (2005): **Regime type and politics in Ukraine under Kuchma**. Communist and Post-Communist Studies 38 (2005), p. 167-190.

Levitsky, Steven – Way, A. Lucan (2002): *The Rise of Competitive Authoritarianism*. Journal of Democracy, vol 13, No. 2, April 2002.

Mlejnek, Josef jr. (2004): *Ukrajinské volby – krajina před čtvrtým kolem*. Revue politika, č. 10/2004 <http://www.revuepolitika.cz/clanky/734/ukrajinske-volby-krajina-pred-ctvrtym-kolem> (23.4.2011).

Nikolayenko, Olena (2004): *Press Freedom during the 1994 and 1999 Presidential Elections in Ukraine: A Reverse Wave?*. Europe-Asia Studies, Vol. 56, No. 5, July 2004, p. 661-686.

O'Donnell, Guillermo (1996): *Illusions About Consolidation*. Journal of Democracy, Vol. 7, No. 2, April 1996, p. 34-51.

Samokhvalov, Vsevolod (2006): *Ukraine and the Orange Revolution: Democracy or a Velvet Restoration?*. Southeast European and Black Sea Studies, Vol. 6, No. 2, June 2006, p. 257 -273.

Zakaria, Fareed (1997): *The Rise of Illiberal Democracy*. Foreign Affairs, Vol. 76, No. 6, No/Dec 1997, p. 22-44.

10.3. Ostatní zdroje

Franklin, Jeremy (2005): *Ukraine: Presidential Election 2004*. NORDEM Report, 6/2005,
<http://www.jus.uio.no/smr/english/about/programmes/nordem/publications/nordem-report/2005/0605.pdf> (23.4.2011).

Freedom House (2006): *Nations in Transit – Ukraine 2004*. Final report, Edition 2006,
<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&nit=347&year=2004>
(21.4.2011).

Morlino, Leonardo (2008): *Hybrid Regimes or Regimes in Transition?*. FRIDE, Working paper, p. 1-3 www.fride.org (1. 4. 2011).

National Democratic Institute's Pre-Election Report on The October 31, 1999 Presidential Election in Ukraine,

http://www.ndi.org/files/360_uk_preelect1099.html#elect (20.4.2011).

Negotiating the News, *Ukraine*, Vol. 15, No. 2 (D) – March 2003, <http://www.hrw.org> (27. 4. 2011).

O'Donnell, Guillermo (1993): **Delegative democracy?**. Kellogg Institute Working Paper No. 192 <http://www.ispla.su.se/gallery/bilagor/Delegative%20democracy.pdf> (27.3.2011).

Political Transformation and the Electoral Process in Post – Communist Europe,
University of Essex

<http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=UKRAINE&election=ukr94presid> (2. 5. 2011).

Rausch, Niko (2007): ***The Role of Media Ukraine's Transition – Four Phases of Development.*** Seminar paper, GRIN Verlag.

Sushko, Oleksandr – Prystayko, Olena (2010): ***Ukraine.*** Nations in transits 2010, Freedomhouse, <http://www.freedomhouse.org/images/File/nit/2010/NIT2010Ukrainefinal2.pdf> (27.3.2011).

Ukraine Presidential Elections 31 October and 14 November 1999, Final Report, OSCE/ODIHR, http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/presidential_1999 (7.6.2011).

Ukraine Presidential Election - January 17, 2010. Election Observation Mission Final Report, The International Republican Institut, Washington DC, 2010, <http://www.iri.org/news-events-press-center/news/ukraine%E2%80%99s-election-generally-meets-international-standards> (5.4.2011).

Ukraine, Presidential Election, 17 January, 2010. International Election Observation Mission, Statement of Preliminary Findings and Conclusions, OSCE/ODIHR <http://www.osce.org/odihr/elections/41156> (6.4.2011).

Ukraine-Presidential Election 31 October, 21 November and 26 December 2004. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, May 2005, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/14674> (6.4.2011)

Ukraine's President Election - 2010, Centre for Monitoring Democratic Processes Quorum <http://www.cmdp-kvorum.org/en/ukraine-2010> (1. 5. 2011).

Ukraine, Presidential Election 17 January and 7 February 2010. Election Observation Mission Final Report. OSCE/ODIHR, Warshav, April 2010, <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/67844> (15.4.2011)

Ukraine Presidential Election Final Report. European Network of Election Monitoring Organisations, International Observation Mission to Ukraine Presidential Elections 2010.

Ústava, Ukrajina 1996.

Internetové zdroje:

www.cmdp-kvorum.org

www.cvk.gov.ua

www.electionguide.org

www.freedomhouse.org

www.kyivpost.com

www.legal-dictionary.com

11. Seznam příloh

Příloha č. 1: Znaky demokracií, soutěživých autoritářských režimů a plně autoritářských režimů dle L. A. Waye a S. Levitskeho (tabulka)

Příloha č. 2: Atributy demokratických a nedemokratických voleb dle A. Schedlera (tabulka)

Příloha č. 3: Výsledky hlasování prvního kola voleb v roce 1999 (tabulka)

Příloha č. 4.: Výsledky hlasování druhého kola v roce 1999 (tabulka)

Příloha č. 5: Výsledky hlasování prvního kola voleb v roce 2004 (tabulka)

Příloha č. 6: Výsledky hlasování druhého kola voleb v roce 2004 (tabulka)

Příloha č. 7: Výsledky hlasování opakovaného druhého kola (tabulka)

Příloha č. 8: Výsledky hlasování prvního kola volby prezidenta v roce 2010 (tabulka)

Příloha č. 9: Výsledky hlasování druhého kola volby prezidenta v roce 2010 (tabulka)

Příloha č. 10: S. Levitsky a L. A. Way - přehled parametrů pro analýzu demokratičnosti voleb (tabulka)

Příloha č. 11: Atributy demokratických voleb dle A. Schedlera (tabulka)

Příloha č. 12: Znak delegativní demokracie dle G. O'Donnella (tabulka)

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut politologických studií

PROJEKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

TÉMA:

**Komparativní analýza voleb na Ukrajině ve vztahu
k teorii hybridních režimů**

Autor: **Veronika Kubrychtová**
Obor a ročník: **Politologie, 2. ročník mgr. studia**
Akademický rok: **2009/2010**
Vedoucí práce: **PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.**
Datum odevzdání: **1. 6. 2010**

Souhlasím s vedením diplomové práce : _____

Komparativní analýza voleb na Ukrajině ve vztahu k teorii hybridních režimů

Ve své diplomové práci bych se chtěla zabývat komparací parlamentních a prezidentských voleb na Ukrajině v období let 1990 – 2010 a zároveň aplikovat teorie hybridních režimů právě na tyto volby.

Ukrajina získala nezávislost v roce 1991. Již před získáním nezávislosti proběhly první prodemokratické parlamentní volby, jejichž výsledek měl vliv i na následné formování politického systému Ukrajiny. Vývoj ukrajinského politického systému byl v 90. letech velmi chaotický a vykazoval mnohé znaky autoritativních režimů, například posilování prezidentských pravomocí nebo prodlužování možnosti znovuzvolení prezidenta do funkce. Systém vykazoval po několik volebních období prvky „superprezidentského režimu“. V roce 2004 se uskutečnila řada událostí, jež se souhrnně nazývají „Oranžová revoluce“. Po této události mnozí zahraniční pozorovatelé očekávali, že se politický systém Ukrajiny začne přibližovat západním demokraciím. V následujících letech došlo sice k určitým ústavním změnám, ovšem v systému i nadále absentují některé znaky liberální demokracie.

Pojem „hybridní režim“ označuje politické systémy, které nejsou schopny zcela akceptovat znaky liberální demokracie a často je zmiňován právě v souvislosti s procesem tranzice postkomunistických zemí. Tyto režimy většinou formálně vykazují prvky demokracie, ovšem v praxi dochází k jejich obcházení, zejména pak nedodržování politických a občanských práv a svobod. Nejčastějším demokratickým prvkem, který ospravedlňuje hybridní režimy, jsou právě volby, kterými se ve své práci budu zabývat. Některé postkomunistické země vykazovaly znaky hybridního režimu pouze přechodně (například Slovensko), ovšem ukrajinský politický systém můžeme označit za režim, který je hybridní permanentně.

Teorie hybridních režimů je rozebírána například v pracích Fareeda Zakarii a jeho konceptu „neliberální demokracie“. Teorie Fareeda Zakarii se zabývá zejména formálním potvrzováním vládnoucích elit v jejich politických funkcích v pravidelně se opakujících volbách, ovšem tyto volby nebývají uskutečněny podle regulérních pravidel, ale za přispění nedemokratických, diskriminačních a manipulativních praktik stávajících elit. Hybridními režimy se zabývá také Guillermo O'Donnell, který přišel s fenoménem „delegativní demokracie“. Tato teorie vychází především z přímo voleného prezidenta, jehož silný mandát je omezen ústavou a souhlasem parlamentu.

Dalšími známými teoretiky hybridních režimů jsou Larry Diamond a Wolfgang Merkel. Larry Diamond přišel s pojmy „elektorální demokracie a pseudodemokracie“. Elektorální demokracie popisuje politický systém, kde jsou politické elity sice vybírány

v pravidelných volbách, ale dochází zde k porušování lidských práv a občanských svobod s cílem udržení celistvosti země. Pod pojmem pseudodemokracie si lze představit systém, ve kterém probíhá mechanismus voleb, ovšem politická soutěž ve volbách je téměř nulová. Wolfgang Merkel, se ve své teorii snaží vyrovnat s politickými systémy, které nejsou zcela autoritativní, ale ani nesplňují atributy liberální demokracie. Ve své práci pracuje s pojmy „exklusivní demokracie“, „doméní demokracie“ a neliberální demokracie.

V první části své diplomové práce se budu zabývat teoretickou rovinou. V teoretické části se zaměřím na důkladné prozkoumání jednotlivých teorií hybridních režimů, které poté aplikuji v druhé části své práce. Ve druhé části se budu zabývat empirickým zkoumáním ukrajinských prezidentských i parlamentních voleb a fungováním ukrajinského politického systému jako celku. Přednostně prozkoumám volby prezidentské a následně volby parlamentní. Klíčovou otázkou této práce je, zda ukrajinský politický systém směřuje ke konsolidované liberální demokracii či nikoliv. Měření jednotlivých veličin provedu na základě rozboru voleb a aplikace jednotlivých teorií na konkrétní volby.

Předběžná osnova práce

1. Úvod

2. Teoretická část

- 2.1. Pojetí teorie hybridních režimů Fareeda Zakarii
- 2.2. Pojetí teorie hybridních režimů Guillerma O'Donnella
- 2.3. Pojetí teorie hybridních režimů Larryho Diamonda
- 2.4. Pojetí teorie hybridních režimů Wolfganga Merkela
- 2.5. Teorie hybridních režimů očima dalších autorů

3. Volby a jejich analýza na počátku 90. let

- 3.1. Parlamentní volby v roce 1990
- 3.2. Prezidentské volby v roce 1991

4. Volby a jejich analýza v období vlády Leonida Kučmy

- 4.1. Prezidentské volby v roce 1994
- 4.2. Parlamentní volby v roce 1994
- 4.3. Parlamentní volby v roce 1998
- 4.4. Prezidentské volby v roce 1999
- 4.5. Parlamentní volby v roce 2002

5. Volby a jejich analýza v období Oranžové revoluce a v následujících letech

- 5.1. Prezidentské volby v roce 2004
- 5.2. Parlamentní volby v roce 2006
- 5.3. Parlamentní volby v roce 2007
- 5.4. Prezidentské volby v roce 2010

6. Závěr

Literatura a jiné zdroje:

- Ayata, A., Ergun, A., Celimi, I. (2005): **Black Sea Politics: Political Culture and Civil Society in an Unstable Region**. International Library of Political Studies Series, I. B. Tauris & Company
- Balík, S., Holzer J. (2007): **Postkomunistické nedemokratické režimy. Studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase**, Brno: CDK.
- Balík, S., Kubát, M. (2004): **Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů**. Praha: Dokořán.
- Dahl, R. (1995): **Demokracie a její kritici**. Praha: Victoria Publishing.
- D'Anieri, P. J. (2007): **Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics and Institutional Design**. Armonk: M. E. Sharpe.
- Diamond, L. (1999): **Developing Democracy: Toward Consolidation**. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Diamond, L. (1997): **Is the third Democratization Over? An Empirical Assessment**. Working paper. University of Notre Dame.
- Fritz, V. (2007): **State-building : a comparative study of Ukraine, Lithuania, Belarus, and Russia**. Budapest. New York: Central European University Press.

- Hloušek, V., Kopeček, L. (2003): **Hybridní demokracie**. In Hloušek, V., Kopeček, L. (eds.). *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2003, s. 285-296.
- Kopeček, L., (2002): **Ukrajina**. In: Fiala, P.: *Politické strany ve střední a východní Evropě*, Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2002.
- Kubát, M. (2003): *Postkomunismus a demokracie*. Praha: Dokořán.
- Kubát, M. (2004): *Politické a ústavní systémy středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Kubicek, P. (1996): **Delegative Democracy in Post-Soviet States**. In: Dumala, A., Ziemowit, J. P. (eds.): *The Future of East-Central Europe*, Lublin: MCSUP, pp. 424 – 442.
- Mlejnek, J. (2008): **„Mezi superprezidentským a poloprezidentským režimem.“** In: *Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Česká republika v komparativní perspektivě*. Ed: Novák, M., Brunclík, M. Praha: Dokořán, s. 211 – 233.
- O'Donnell, G., Schmitter, P. (1986): **Transition from Authoritarian Rule**. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies. Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press.
- Sartori, G. (2001): **Srovnávací ústavní inženýrství**. Praha: Slon.
- Šedo, J. (2007): **Volební systémy v postkomunistických zemích**. Brno: CKD.
- Wilson, A. (2005): **Ukraine's Orange Revolution**. New Haven: Yale University Press.

Odborné články a další zdroje:

- Balík, S., Holzer J. (2006): **Debata o hybridních režimech**. *Stručná rekapitulace pokusu o paradigmatickou změnu*. Politologická revue, 2006, roč. 12, č. 2, s. 5-29.
- Birch, S. (1998): **Electoral systems, Campaign Strategies, and Vote Choice in the Ukrainian Parliamentary and Presidential Elections of 1994**. *Political studies*, 1998, pp. 96-114.
- Birch, S. (1997): **Nomenklatura democratization: Electoral clientelism in post-soviet Ukraine**. *Democratization*, Volume 4, Issue 4, Winter 1997, pages 40 – 62.
- D'Anieri, P. (2001): **Democracy unfulfilled: the establishment of electoral authoritarianism in Ukraine**. *A decade of independence. Journal of Ukraine Studies* 26 (1e2), 13e36
- Diamond, L. (2002): **The Illusion of Liberal Autocracy**, *Journal of Democracy*, Vol. 14, No 4, October 2002, s. 167-171.
- Diamond, L. (2002): **Elections without Democracy. Thinking about Hybrid Regimes**. *Journal of Democracy*, Vol. 13, No. 2, 2002, pp. 21 – 35.
- Diamond, L. (2002): **Thinking About Hybrid Regimes**. *Journal of Democracy - Volume 13, Number 2, April 2002*, pp. 21-35.
- Dyczok, M. (2006): **Was Kuchma's Censorship Effective? Mass Media in Ukraine before 2004**. *Europe-Asia Studies*, Vol. 58, No. 2 (Mar., 2006), pp. 215-238.
- Kubicek, P. (2001): **The Limits of electoral democracy in Ukraine**. *Democratization*, Volume 8, Issue 2, Summer 2001, pages 117 - 139

- Kubová, O. (2002): **Ústavní systém Ukrajiny**. Online časopis IIPS, č. 1, ročník IV, zima 2002
<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=58>
- Kuzio, T. (2005): **Regime type and politics in Ukraine under Kuchma**. Communist and Post-Communist Studies 38, no. 2 (June 2005): 167-90.
http://www.taraskuzio.net/Comparative%20Politics_files/politics-regime_type.pdf
- Levitsky, S., Way, L.A. (2001): **Competitive authoritarianism: hybrid regime change in Peru and Ukraine in comparative perspective**. Paper given to the American Political Science Association, San Francisco, August 30eSeptember 2
- Levitsky, S., Way, L. A. (2002): **The Rise of Competitive Authoritarianism**. Journal of Democracy - Volume 13, Number 2, April 2002, pp. 51-65
- McFaul, M. (2007): **Ukraine Imports Democracy: External Influences on the Orange Revolution**. *International Security*, Vol. 32, No. 2 (Fall, 2007), pp. 45-83
- Merkel, W. (2005): **Embedded and Defective Democracies: Theory and Empiricism**. Paper presented at annual meeting of the American Science Association, Sept 01, 2005.
http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/kpol/ExU/Def_Dem_democratisation.p
- Mlejnek, J. (2006): **Spojenci na ostří nože**. Online časopis Revue Politika, 4/2006.
<http://www.cdk.cz/rp/clanky/309/spojenci-na-ostri-noze/?PHPSESSID=426195cbbd61ef019e38a842fdb63d4>
- Mlejnek, J. (2009): **Ukrajina: V zajetí bermudského trojúhelníků J-J-T**. Online časopis Revue Politika, 1/2009.
<http://www.revuepolitika.cz/clanky/33/ukrajina-v-zakleti-bermudskeho-trojuhelniku-j-j-t>
- Morlino, L. (2009): **Are there hybrid regimes? Or are they just an optical illusion?**. European Political Science Review , Volume 1 , Issue 02 , Jul 2009 , pp 273-296.
- Nikolayenko, O. (2004): **Press Freedom during the 1994 and 1999 Presidential Elections in Ukraine: A Reverse Wave?**. *Europe-Asia Studies*, Vol. 56, No. 5 (Jul., 2004), pp. 661-686.
- O'Donnell, G. (1994): **Delegative Democracy**. Journal of Democracy, Vol. 5, No. 1, 1994, pp. 55 – 69.
- Puglisi, R., 2003. **The rise of the Ukrainian oligarchs**. Democratization 10 (3), 99e123.
- Schedler, A.(1998): **What is Democratic Consolidation?**. Journal of Democracy, Vol. 9, No. 2, 1998, pp. 91-107
- **Ústava.**
- Way, L. (2005): **"Kuchma's Failed Authoritarianism."** Journal of Democracy 16, no. 2 (April 2005): 131-45.
- Zakaria, F. (1997): **The Rise of Illiberal Democracy**. Foreign Affairs, Vol. 76, No. 6, 1997, s. 22-43.

Internetové zdroje:

- www.electionguide.org
- <http://confinder.richmond.edu/confinder.html>
- www.hrw.org
- www.freedomhouse.org
- www.osce.org
- www.iri.org
- <http://www.cvk.gov.ua/>